

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTA

Aktuální problémy výběru pojistného na sociální zabezpečení
a návrhy de lege ferenda

Bakalářská práce

Vedoucí práce:
JUDr. Miluše Stehlíková

Autor:
Petra Šišková

2010

Current issues in the collection of premiums for the social security insurance and proposals de lege ferenda

Abstract

The bachelor thesis deals with the issue of premiums for the social security insurance and some related current issues. The social security system in the Czech Republic introduced a new institute of premium for social security on 1 January 1993. Within the reform of the social security system the principle of funding was replaced by the insurance principle. The fundamental change consisted in the fact that the insured persons pay premiums and the relation between the paid premiums and the pension and sick leave benefits is adjusted accordingly.

The new system of social security insurance has experienced some changes since then, responding to the necessity to deal with problems of its implementation, as the transformation was systemic and very substantial. Even at present the implementation of the social security insurance is accompanied by problems, ambiguities and theoretical discussions about how the system fulfills its purpose, what are the positive and negative sides of its functions and what potential adjustments are required.

The subject matter of my thesis is the current status of the legal regulations dealing with the premiums, stages of development and current issues. Based on the definition of the thesis topic the research was mainly based on non-numerical data.

The objective of the thesis is to determine, describe and analyze the main problems encountered in the practical execution, lucidity of the existing legal regulations governing the premium for social security insurance for the contributors and payers of the premiums, particularly among the employees, employers and self-employed persons. Within the process of achieving the main objective some partial objectives were established to verify lucidity and usability in their decision-making and the relation between the paid premium and the amounts of the benefits from the insurance.

Answers to the questions asked in the qualitative research were evaluated and compared with expert opinions and with the legal regulations. In agreement with the assignment of the bachelor thesis some hypotheses have been formulated, which may be verified by means of a further research, and related measures have been proposed.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Aktuální problémy výběru pojistného na sociální zabezpečení a návrhy de lege ferenda“ vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce a to v nezkrácené podobě Zdravotně sociální fakultou, elektronickou cestou, ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách. Souhlasím s použitím práce k vědeckým účelům.

Ve Strakonících dne 30.4.2010

Petra Šišková

Poděkování:

Děkuji vedoucí práce JUDr. Miluši Stehlíkové za odborné vedení bakalářské práce, za obětavou pomoc a vstřícnost při hodnocení a zpracování získaných poznatků.

Obsah

Úvod.....	7
1 Současný stav	10
1.1 Vznik a vývoj pojistného na sociální zabezpečení	10
1.2 Charakteristika vývojových etap pojistného na sociální zabezpečení	14
1.2.1 Vývojové fáze u zaměstnanců a zaměstnavatelů.....	15
1.2.2 Vývojové fáze u osob samostatně výdělečně činných.....	16
1.2.3 Vývoj sazeb pojistného	18
1.3 Současná právní úprava obecně.....	18
1.4 Poplatníci pojistného	19
1.4.1 Poplatníci pojistného a jejich vyměřovací základ	20
1.4.2 Stanovení vyměřovacího základu	22
1.4.3 Zaměstnavatelé jako poplatníci a jako plátcí pojistného.....	26
1.4.4 Zaměstnanci pouze jako poplatníci pojistného.....	26
1.5 Pojistné placené osobami samostatně výdělečně činnými	27
1.6 Pojistné jako jeden z faktorů ovlivňujících ekonomickou činnost.....	30
1.7 Vazba pojistného na pojistná plnění	30
1.8 Daňové souvislosti kategorie pojistného.....	33
2 Cíl práce	35
3 Metodika	36
3.1 Použitá metodika	36
3.2 Charakteristika výzkumného souboru.....	36
4 Výsledky	40
5 Diskuze	49
6 Závěr	72
7 Seznam použité literatury	76
8 Klíčová slova	79
9 Přílohy	80

Úvod

Pojistné na sociální zabezpečení je institutem, který se v systému sociálního zabezpečení a ekonomice České republiky vyskytuje poměrně krátkou dobu. Jde o nový právní institut, který nahradil dosavadní systém financování sociálního zabezpečení osob ve stáří, při dlouhodobé neschopnosti pracovat, v nemoci, mateřství aj. Byl přijat zákonem č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti s účinností od 1.1.1993. V teorii se rozlišuje šest základních (finančních) metod realizace sociálního zabezpečení – spojení, soukromé pojištění, podnikové zaopatření, sociální pojištění, státní zaopatření a sociální pomoc. (12)

Tato změna byla zásadní v ekonomickém systému i v systému sociálního zabezpečení, protože znamenala zavedení tzv. pojistného principu. Rozdíl mezi zdaněním a pojišťovacím příspěvkem je v tom, že zdanění je či má být v relaci k předpokládané platební schopnosti spíše než k hodnotě, kterou může plátce očekávat, že dostane, zatímco pojišťovací příspěvky jsou, nebo by měly být, v poměru k hodnotě dávek a ne k platební schopnosti. (11)

Předmětem bakalářské práce je problematika pojistného na sociální zabezpečení. Dosavadní zabezpečovací princip byl nahrazen v rámci reformy sociálního zabezpečení zavedením pojišťovacího principu. To znamená v podstatě významnou změnu spočívající v tom, že pojištěnci je placeno pojistné a na základě této skutečnosti je pak stanovena vazba mezi placením pojistného a následně vyplácenými dávkami důchodového nebo nemocenského pojištění.

Tímto systémem se zavádí jasná průhlednost mezi tím, kolik pojistného se vybere a tím, jak vysoké dávky se vyplatí. Dá se posoudit, zda tento systém je v přebytku nebo ve ztrátě a tyto zavedené vazby mezi pojištěním a pobíranými dávkami mají vést i k tomu, aby se opět, po období určitého rovnostářství, zavedla odpovědnost občanů

za to, jak budou zajištěni v případě buď očekávaných sociálních událostí, např. ve stáří a z toho vyplývající vyplácení starobních důchodů, nebo nahodilých sociálních událostí, kterými je např. nemoc a z toho vyplývající pobírání dávek nemocenského pojištění.

Další zásadní změnou zavedením pojistného principu je to, že v tomto systému je realizován základní princip sociální politiky a sice princip solidarity a v současné době velmi diskutovaný princip ekvivalence, který vyjadřuje, do jaké míry jsou výstupy z tohoto systému, tedy poskytované dávky, přiměřené tomu, kolik bylo do systému placeno.

Vzhledem k tomu, že se jedná o zásadní změnu, která byla do chování jak občanů, tak ekonomických subjektů zavedena, budu se v práci zabývat zejména tím, jak je tato nová kategorie a toto nové prostředí v současném období zákonem upraveno, jaký vývoj problematika pojistného na sociální zabezpečení v období od roku 1993 zaznamenala a zda tento vývoj zanechal svoje stopy na současném stavu tohoto systému.

Často jsou diskutovány problémy techniky a administrace výběru pojistného, ale málo je v odborné literatuře diskutována problematika ohledně toho, jak současný systém plní svoje zamýšlené poslání, jak je chápán ekonomickými subjekty, jak je chápán občany, pojištěnci, zda ho mohou jeho účastníci využívat při svém rozhodování o způsobu a výši svého pojištění v případě, že mají volbu apod. Práce je zaměřena právě na tuto oblast.

Jsem přesvědčena, že podmínkou, aby systém pojištění a znovunabytí zodpovědnosti občanů za řešení svých sociálních situací, byl skutečně funkční a byl s obecnou znalostí využíván pojištěnci, je nejen přesná administrace, tj. včasné předkládání všech výkazů, výpočtů, plateb, hlášení apod., ale také pochopení systému, jeho srozumitelnost pro široké vrstvy subjektů a schopnost využívat ho při rozhodování.

V odborné literatuře lze najít řadu odborných článků právě k technice provádění pojištění, výběru pojistného a výplatě dávek, která je někdy dováděna až k absurdní dokonalosti a možná se tím stává nesrozumitelnou. Málo lze v literatuře najít informace a polemiky o tom, jak je pro široké vrstvy pojištěnců tento systém pochopitelný a jak ho tedy mohou využívat pro svoje rozhodování.

Podnětem k tomuto pohledu byly informace, které v rámci své profese získávám z internetových „konferencí“ subjektů, (7)(8) které se zpracováním administrativy systému pojistného na sociální zabezpečení zabývají. Plátcí pojistného musí umět podklady nejen zpracovat, ale také se musejí umět rozhodovat, jak se pojistit v případech, že je možná variabilita. Aby se mohli zodpovědně rozhodovat, musí se umět v systému orientovat. Tento problém se objevuje např. při uvažování nad tím, zda být zaměstnancem nebo osobou samostatně výdělečně činnou apod.

Předpokladem pro výzkum a diskusi v této oblasti je charakteristika a analýza stávající právní úpravy, ale i krátký exkurs do historie pojistného, obojí ve vazbě na současné problémy. V závěru jsou shrnuty a uvedeny některé návrhy na řešení a na základě zkušeností ze správy a výběru pojistného z minulého období, pak eventuální možné reakce systému.

1 Současný stav

1.1 Vznik a vývoj pojistného na sociální zabezpečení

Charakteristika institutu pojistné je obecně chápána jako určitá platba do pojistného systému, ze kterého je možno v budoucnu, když nastanou některé události, na jejichž krytí je toto pojistné placeno, čerpat finanční plnění. Vzniká tady určitý vztah mezi tím, kdo platí a tím, kdo pojistné plnění poskytuje.

„Sociální pojištění (anglicky social insurance) je povinný finanční systém, kterým se člověk sám (nebo někdo jiný jej) povinně zajišťuje pro případ budoucí sociální události tak, že odkládá část své osobní spotřeby. (4, s. 27)

Ve vazbě na tuto základní definici je potřeba uvést širší rámec tohoto sociálního pojištění a tudíž zdrojové stránky tohoto pojištění, tj. pojistného na sociální zabezpečení. V sociálním pojištění se může jednat o základní nebo doplňkový pojistný systém. Sociální pojištění se podle mezinárodní klasifikace (9) dělí na devět základních systémů:

- úrazové pojištění;
- nemocenské pojištění;
- zdravotní pojištění;
- pojištění v mateřství;
- pojištění ve stáří;
- pojištění při invaliditě;
- pojištění při ztrátě živitele;
- pojištění v nezaměstnanosti;
- rodinné přídavky.

Pojištění v nemoci, mateřství a nezaměstnanosti se zahrnují do krátkodobých sociálních pojištění, protože podmínky pro vznik nároku lze splnit okamžitě nebo v krátkém časovém úseku, zatímco mezi dlouhodobá sociální pojištění patří typicky pojištění ve stáří, při invaliditě a při ztrátě živitele.

Charakteristickými znaky sociálního pojištění je, že se jedná o pojištění povinné, uložené zákonem, který stanoví jeho osobní rozsah, tj. jak okruh pojištěných osob, tak okruh plátců pojistného. Současně zákonem je také stanoven věcný rozsah, tj. pojištěné sociální události, podmínky vzniku a trvání nároků a výši nároků. V neposlední řadě pak zákon stanoví i způsob správy a financování.

Obligatoří, tedy povinné sociální pojištění, nabádá občany nespolehat se na státní pomoc, ale naopak je nutí postarat se o sebe a svou rodinu tím, že budou odkládat část svých finančních prostředků do pojistného systému. Tyto finanční prostředky mohou být spravovány metodou fondového financování nebo metodou průběžného financování. Vzhledem k vysoké inflaci, která byla důsledkem druhé světové války a znehodnotila naspořené prostředky, se ve financování sociálního pojištění více prosadilo přerozdělování metodou průběžného financování, které funguje i v české republice.(4)

V této souvislosti je potřeba zdůraznit vazbu, která mezi placením pojistného a mezi plněním z tohoto pojistného systému existuje. Ne vždy v nedávné ekonomické historii našeho hospodářství tomu tak bylo. Pojistné na sociální zabezpečení jako princip, který nahradil jakousi paušální daň ze mzdy, vzniklo k 1.1.1993 a základním zákonem byl zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení.

Před tímto datem existovaly v principu v podstatě shodné systémy nemocenského a důchodového pojištění jako v současné době, ale neexistovala tady kategorie pojistného a pojistného vztahu. Finanční prostředky na plnění, tj. např. na dávky nemocenského pojištění a dávky důchodového „zabezpečení“, byly vybírány přímo

do státního rozpočtu a byly součástí jakési globální daně ze mzdy. Tato daň byla srážena jednotlivým zaměstnaným osobám, nebyl vidět její vnitřní obsah. Byl to jakýsi globální odvod daně, srážený z tehdejší hrubé mzdy a odvedený do státního rozpočtu. Ve státním rozpočtu pak docházelo v rámci plánovitého řízení k jejímu účelovému rozdělování a rozhodování kolik a na co bude použito.

Zavedením pojistného jako principu se dosáhlo toho, že je z určitého vyměřovacího základu, pro zjednodušení můžeme hovořit o obecně známé i když nepřesně definované kategorii „hrubé mzdy“, sráženo určité procento finančního plnění, které je odváděno do jakéhosi fiktivního „fondu“. Tento účet je sice ještě stále součástí státního rozpočtu, ale na základě jasné účelovosti a znalosti výše vybraného pojistného a výše vyplacených dávek nemocenského pojištění, dávek důchodového pojištění apod., je naprosto zřetelně vidět, zda je systém v přebytku či ve ztrátě. Na základě demografických prognóz se dá odhadnout vývoj populace, stárnutí, prodlužování důchodového věku a z toho pak přijímat opatření k tomu, aby systém byl dlouhodobě stabilní a ufinancovatelný.

U stávající platné konstrukce pojistného na sociální zabezpečení je potřeba uvést, že kromě části, která je určena na pojistné na nemocenské pojištění, pojistné na důchodové pojištění, obsahuje i část, ze které je financována státní politika zaměstnanosti, tj. plnění v době nezaměstnanosti občana.

„Pojistné na sociální pojištění (včetně příspěvku na státní politiku zaměstnanosti) je určeno na úhradu výdajů na:

- *dávky nemocenského pojištění;*
- *dávky důchodového pojištění;*
- *dávky a služby státní politiky zaměstnanosti;*
- *provádění nemocenského a důchodového pojištění a státní politiky zaměstnanosti (na správné výdaje).*

Pojistné na sociální zabezpečení je příjmem státního rozpočtu. V případě nedostatku prostředků bude deficit vyrovnán z ostatních příjmů státního rozpočtu (z daní), naopak v případě vyššího výběru pojistného, než činí výdaje, je pojistné použito na úhradu jiných výdajů. Od roku 1996 je zaveden zvláštní účet pro příjmy a výdaje na důchodové pojištění. Bude-li na pojistném na důchodové pojištění vybráno více, než činí výdaje na důchod včetně režijních nákladů, může být přebytek použit jen na důchodové pojištění“.(19, s. 9)

Stanovení povinného pojištění vychází z potřeby zajistit určitou, společností uznanou míru solidarity. Povinnost tohoto pojištění je nutná proto, že zdaleka ne všichni občané jsou natolik zodpovědní, že by do tohoto systému vstupovali dobrovolně. V případě, že by někteří občané na základě dobrovolnosti systému do něj nevstoupili a nebyli pojištěni a nastala by u nich závažná sociální událost a neměli tudíž nárok na pojistné plnění, vztahovala by se na ně záchranná sociální síť. Prostředky na tuto záchrannou sociální síť jsou čerpány z daní. Tím by docházelo k používání prostředků z daní na krytí následků sociálních událostí, aniž by se tento jedinec na získávání prostředků v rámci pojistného principu nějakým způsobem podílel. To by byl zásadní konflikt s pojistným principem, vloženým do ekonomického a sociálního systému občanů v České republice již zmíněným zákonem č 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení. Docházelo by tak k neodůvodněnému plnění a zneužívání solidarity ostatních subjektů, které ke svému zajištění přistoupily zodpovědněji a byly ochotny odložit část své spotřeby do pojištění.

Sociální pojištění je preferovaným statkem, i při existenci ideálního soukromého pojistného trhu je důvodem pro státní zásah podceňování (sociálních) rizik ze strany části obyvatelstva. Vychází se přitom z teze, že stát nemůže ponechat v bídě např. starce jen proto, že si nepořídil odpovídající zabezpečení ve stáří. Povinným pojištěním nutí vláda jednotlivce pro jejich vlastní dobro. Lze se však setkat s názory, že jednotlivci nejsou „krátkozrací“, že jejich jednání je zde výrazem racionální volby – dávají přednost dnešní spotřebě, podstupují riziko nedostatku příjmů v budoucnu. (1)

1.2 Charakteristika vývojových etap pojistného na sociální zabezpečení

Od roku 1993 do současnosti prošel systém sociálního pojištění určitým vývojem, který může mít svůj vliv na současné chápání systému nebo na jeho současné problémy a probíhající procesy.

Mají-li se v tomto období charakterizovat s ohledem na záměr této práce některé fáze, které problematika pojistného zaznamenala, a využít těchto konstatování pro vyhodnocení chování plátců pojistného i systému jako takového, je potřeba stanovit základní parametry systému, podle jejichž vývoje v čase se tyto etapy podaří určitým způsobem specifikovat.

Mezi tyto parametry patří následující (13):

- rozlišení skupin poplatníků pojistného a jejich rozsah;
- rozsah a druhy příjmů, které podléhají pojistnému, tj. příjmy ze kterých se pojistné platí;
- druhy příjmů, ze kterých se naopak pojistné neplatí;
- vyměřovací základy jednotlivých subjektů, které jsou plátcí pojistného, zejména kategorie „zaměstnanců“ a kategorie osob samostatně výdělečně činných; (dále OSVČ)
- omezení těchto vyměřovacích základů – tj. max. vyměřovací základ u osoby samostatně výdělečně činné, následně i u zaměstnanců;
- administrativní postupy při styku se správcem pojistného.

S ohledem na tyto parametry můžeme stručně tyto vývojové fáze, mající vliv na současnou situaci, s odvoláním na zdroje, (13) shrnout takto:

1.2.1 Vývojové fáze u zaměstnanců a zaměstnavatelů

- zavedení institutu pojistného a jeho placení mimo daně v systému, který administruje Česká správa sociálního zabezpečení a vznik dvou kategorií plátců pojistného a sice tzv. **malých organizací** do 25 zaměstnanců, které nevyplácejí dávky nemocenského pojištění a tudíž jinak administrují odvod pojistného a jednak tzv. **velkých organizací**, které odvádějí jen rozdíl mezi pojistným a dávkami, které svým zaměstnancům vyplatily;
- tento systém malých a velkých organizací trvá až do r. 2008 včetně, v roce 2009 se ze všech subjektů stávají zaměstnavatelé, kteří v podstatě stejným způsobem odvádějí pojistné ale již nevyplácejí dávky nemocenského pojištění;
- z hlediska této práce nemají výrazný vliv změny, které byly zapříčiněny okruhem pojištěných osob nebo naopak osob vyňatých z pojištění;
- významnou systémovou změnou a novou etapou v pojištění se stává rok 2009, kdy od 1. 1. 2009 již není posuzování povinnosti hradit pojistné závislé na účasti na nemocenském pojištění, ale naopak na důchodovém pojištění, což umožňuje některým subjektům být pouze důchodově pojištěn, nikoliv nemocensky a neplatit tak odpovídající pojistné na nemocenské pojištění, viz. např. společníci společnosti s ručením omezeným;
- vznik kategorie zahraniční zaměstnanec v pojištění od roku 2009.

Změny v systému nemocenského pojištění v podstatě neměly podstatnější vliv a neprodukovaly důvody k tomu, aby se jednotliví plátcí začali chovat zásadně jinak.

Kontinuita filozofie systému byla zachována i když se změnily zásadně kompetence v tom smyslu, že od 1.1.2009 např. výplaty dávek nemocenského pojištění plně převzala správa sociálního zabezpečení (6), nebo že zaniklo rozdělení na tzv. „malé“ a „velké“ organizace. Oba tyto subjekty byly sjednoceny pod pojem „zaměstnavatel“ (16)

1.2.2 Vývojové fáze u osob samostatně výdělečně činných

S ohledem na vývoj v oblasti podnikání do 1.1.1993, tj. do doby, než vzniklo pojistné, kdy neexistovala rozsáhlejší kategorie osob soukromě podnikajících, jsou jednotlivé fáze vývoje systému důležité pro pochopení současného stavu a případných problémů tohoto subsystému. Vývoj v této oblasti byl poplatný situaci, kdy existovala jednoznačná snaha podpořit rozvíjející se podnikatelské prostředí i v oblasti pojistného těchto osob. Z hlediska teoretických pojistných principů se to zdálo být nesystémové a pro budoucnost chybné.

V tomto kontextu je možno vyspecifikovat následující etapy a jejich základní rysy:(13)

První etapou, která započala na přelomu 90. let, ještě před účinností zákona č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a která významně ovlivňuje chápání do současné doby, byla etapa, kde bylo možno pojištění „samostatné výdělečné činnosti“ získat již za jakýsi paušální poplatek 100 Kč. Za toto více méně symbolické pojistné bylo možno získat dobu pojištění pro výpočet důchodu stejně „cennou“ jako u „zaměstnanců“, kteří platili odvody v té době ještě jako součást daně ze mzdy, ale značně vyšší.

Zlomovým obdobím bylo datum 1.1.1993, kdy byl zaveden řádný institut pojistného, jehož zásadní rysy byly dochovány až do současné doby. Z hlediska vývoje mohou být významné změny, které znamenaly zavedení vedlejší samostatné činnosti

u OSVČ tak, jak o nich bude zmínka dále. Rovněž úpravy okruhu pojištěných osob znamenaly významné změny v systému.

Nejvýznamnějším jevem po celou dobu vývoje pojistného OSVČ však bylo, že pojistné bylo placeno nikoli z celého „zisku“ osob samostatně výdělečně činných, ale pouze z 35 % rozdílu mezi dosaženými příjmy a uplatněnými výdaji. Tento stav vydržel až do konce roku 2003. Po celé toto období bylo do průběžně financovaného systému odváděno osobami samostatně výdělečně činnými pojistné pouze z části dosažených a zdaňovaných příjmů. (16)

Druhá významná etapa začíná datem 1.1.2004, kdy je na základě změny zákona stanoveno, že vyměřovací základ osoby samostatně výdělečně činné se postupně zvyšuje z oněch 35 % rozdílu mezi dosaženými příjmy a výdaji až na 50 % původně rozdílu příjmů a výdajů, od 1.1.2009 pak daňového základu.

Třetí významnou etapou z hlediska výběru pojistného je datum 1.1.2009, kdy je pojistné placeno z 50 % **daňového základu**. Tím dochází ke sjednocení a zjednodušení stanovení vyměřovacích základů v oblasti pojistného i daní a k tomu, že pro daně i pro pojistné jsou započítávány v podstatě stejné příjmy.

Významnými změnami, které by poněkud rozmělnily toto členění, byl vstup České republiky (dále ČR) do Evropské unie (dále EU) a s tím probíhající změny v oblasti pohybu OSVČ.

V současnosti dochází k stále častější odborné diskusi na téma, zda by nemělo dojít ke zvyšování vyměřovacích základů osob samostatně výdělečně činných postupně na úroveň „zaměstnanců“, aby principy rovnosti, solidarity a ekvivalence byly co nejlépe naplněny.

1.2.3 Vývoj sazeb pojistného

Pro současné posouzení vývoje je přelomovým obdobím datum 1.1.2009. Změnu ve struktuře pojistného, vývoj i porovnání mezi zaměstnanci, zaměstnavateli a osobami samostatně výdělečně činnými, uvádí následující Tabulka 1, která přehledně zobrazuje vzájemné vazby. K jejímu vysvětlení je potřeba uvést, že stanovená procenta jsou u zaměstnanců a zaměstnavatelů stanovena z platného vyměřovacího základu, což je od roku 2009 **celý daňový základ**, u osob samostatně výdělečně činných je vyměřovacím základem pro výpočet pojistného **pouze 50 % tohoto daňového základu**.

Tabulka 1 - Změny v procentních sazbách jednotlivých složek sociálního zabezpečení

	zaměstnanci			zaměstnavatelé			OSVČ		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
nemocenské pojištění	1,1	0	0	3,3	2,3	1,4	4,4	1,4	1,4
důchodové pojištění	6,5	6,5	6,5	21,5	21,5	21,5	28,0	28,0	28,0
příspěvek na státní politiku zaměstnanosti	0,4	0	0	1,2	1,2	1,2	1,6	1,2	1,2
celkem	8,0	6,5	6,5	26,0	25,0	24,1	34,0	30,6	30,6

Zdroj: Zákon o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení v platném znění

1.3 Současná právní úprava obecně

Oblast stanovení, výběru, administrace a řízení ohledně pojistného na sociální zabezpečení upravují v podstatě 3 základní zákony, kterými jsou :

- Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociálním zabezpečení, v platném znění:
 - upravuje okruh poplatníků, tj. zaměstnance, zaměstnavatele, OSVČ;
 - stanovuje vyměřovací základ zaměstnance a zaměstnavatele, OSVČ;
 - upravuje problematiku odvodu pojistného, lhůty placení, formu vykazování výše pojistného;

- stanovuje lhůty, placení pojistného ve splátkách, apod.
- Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění:
 - z hlediska rozsahu se problematiky stanovení a výběru pojistného týká poměrně v úzké specifické části a to z pohledu stanovení podmínek účasti osob samostatně výdělečně činných na pojištění;
 - v převážné míře se zabývá stanovením dávek důchodového pojištění, tj. stanovení nároku a výpočtu starobního, invalidního, pozůstalostního důchodu apod.
- Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, v platném znění:
 - upravuje organizační uspořádání sociálního zabezpečení, tj. orgány České správy sociálního zabezpečení (dále ČSSZ), okresních správ sociálního zabezpečení (dále OSSZ), orgánů státní správy;
 - jejich působnost v oblasti sociálního zabezpečení;
 - stanoví úkoly občanů a zaměstnavatelů při provádění;
 - upravuje řízení ve věcech pojistného na sociální zabezpečení.

Pojistné není izolovaným ekonomickým jevem a na jeho stanovení a výběr mají vliv i další zákony. Namátkou lze jmenovat např. zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, v platném znění, zejména od toho okamžiku, kdy pojistné osob samostatně výdělečně činných je odvozováno od daňového základu a nikoli od rozdílů mezi příjmy a výdaji osob samostatně výdělečně činných, tj. od 1. 1. 2009.

1.4 Poplatníci pojistného

Precizní stanovení okruhu poplatníků pojistného je uvedeno přímo v § 3 zákona č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení, v platném znění. Tématem této

práce je mimo jiné zaměřit se na problémy stávající právní úpravy a případné návrhy na řešení. Z toho důvodu bude dále vysvětlen problém pojistného placeného zaměstnavatelem a zaměstnancem s určitou generalizací a zobecněním, bez uvádění nadměrných detailů tak, aby právě problematika, která se týká převážné části občanů, zaměstnavatelů a dalších subjektů, vystoupila co nejvíce do popředí.

1.4.1 Poplatníci pojistného a jejich vyměřovací základ

Poplatníkem pojistného jsou :

- **zaměstnavatelé**, kterými se rozumí právnické a fyzické osoby, zaměstnávající alespoň jednoho zaměstnance
- **zaměstnanci**, kde lze pro přehled s určitým zjednodušením konstatovat, že jsou to:
 - zaměstnanci v pracovním poměru;
 - zaměstnanci činní na základě dohody o pracovní činnosti;
 - členové družstva za určitých podmínek;
 - fyzické osoby, které jsou podle zvláštního zákona voleny, jmenovány do funkce statutárního orgánu, správního úřadu;
 - členové zastupitelstev územních samosprávných celků;
 - členové vlády, prezident, viceprezident a členové Nejvyššího kontrolního úřadu;
 - dobrovolní pracovníci pečovatelské služby;
 - pěstouni;
 - osoby ve výkonu trestu;
 - pracovníci v pracovním poměru podle cizích právních předpisů;
 - společníci a jednatelé společnosti s ručením omezeným, komanditisty.

Takto výše definovaná skupina zaměstnanců bude v dalším textu označována termínem „zaměstnanci“. Tito „zaměstnanci“ představují vedle osob samostatně

výdělečně činných naprostou většinu ekonomicky činné populace. Jsou to v převážné míře osoby, které platí daň z příjmů ze závislé činnosti.

Výčet je uveden velmi stručně a s velkou generalizací právě proto, aby v detailech nezanikla podstatná informace a sice, že pokud je nějaká fyzická osoba pracovně činná ve výše uvedených vztazích a dostává za tuto svoji práci mzdu, ať již v penězích či v naturálním plnění a tato mzda dosahuje určité hranice, je povinna platit pojistné na sociální zabezpečení.

Jako výjimku je možno uvést např. zaměstnání malého rozsahu, pokud příjem nedosahuje hranice 2000 Kč v měsíci (6) nebo takové pracovní vztahy, které probíhají jako dohody o provedení práce.

Zaměstnavatelé jsou poplatníky pojistného na nemocenské pojištění, pojistného na důchodové pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti v zákonem stanovených případech. Mohou být poplatníky pouze pojistného na důchodové pojištění, pokud se jedná o specifickou skupinu zaměstnanců, kterou pracovně můžeme označit s velkou generalizací za společníky společnosti s ručením omezeným, kteří vykonávají práci pro společnost a nedosahují v současnosti příjmu 5900 Kč, nebo komanditisty komanditních společností (6).

Zaměstnanci jsou poplatníky pouze pojistného na důchodové pojištění, což lze konstatovat opět jen s velkou generalizací a částečnou nepřesností kvalifikace této kategorie. Bližší členění a procentní sazby bylo uvedeno v již uváděné Tabulce 1, s. 18.

Osoby samostatně výdělečně činné jsou povinny platit pojistné na důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, pokud jsou účastny důchodového pojištění podle předpisů o důchodovém pojištění a za podmínek stanovených zákonem též zálohy na pojistné na důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku. V případě, že se dobrovolně přihlásí k účasti na nemocenském pojištění, jsou povinny platit

i pojistné na nemocenské pojištění. Kdo se považuje za osobu samostatně výdělečně činnou a kdy se samostatná výdělečná činnost považuje za hlavní či vedlejší stanoví zákon č. 155/1996 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění.

Osoby dobrovolně účastné důchodového pojištění (17) jsou za dobu dobrovolné účasti na důchodovém pojištění povinny platit pojistné na důchodové pojištění.

Zahraniční zaměstnanci jsou za dobu dobrovolné účasti na nemocenském pojištění povinni platit pojistné na nemocenské pojištění. Kdo se rozumí zahraničním zaměstnancem stanoví zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení, v platném znění.

1.4.2 Stanovení vyměřovacího základu

„Vyměřovací základ se stanoví zvlášť pro zaměstnance a zvlášť pro zaměstnavatele. Vyměřovacím základem zaměstnavatele je úhrn vyměřovacích základů jeho zaměstnanců (§5a zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, v platném znění), (dále ZPSZ). Vyměřovací základ se zjišťuje jen u zaměstnanců účastných nemocenského nebo důchodového pojištění. Vyměřovacím základem je úhrn započitatelných příjmů zúčtovaných do rozhodného období. Rozhodným obdobím je u zaměstnanců kalendářní měsíc (§6 ZPSZ)“. (19, s. 37)

„Započitatelnými příjmy jsou příjmy, které:

- *jsou předmětem daně a nejsou od daně osvobozeny; Příjmy, které jsou předmětem daně, a příjmy, kterou jsou od daně osvobozeny, jsou uvedeny v DPR. Započitatelnými příjmy proto nejsou např. náhrady cestovních výdajů do zákonem stanovené výše, protože tyto náhrady nejsou podle § 6 odst. 7 písm. a) zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, v platném znění (dále DPR)*

předmětem daně. Přehled příjmů od daně osvobozených je uveden zejména v § 6 odst. 9 DPŘ.

- ***zúčtoval zaměstnavatel zaměstnanci;** Zaměstnancem se rozumí osoba, která je poplatníkem pojistného podle § 3 odst. 1 písm. b) ZPSZ a je účastna nemocenského nebo důchodového pojištění. Zaměstnavatelem se rozumí právnická nebo fyzická osoba zaměstnávající alespoň jednoho zaměstnance.*
- ***nejsou uvedeny v § 5 odst. 2 ZPSZ.** V § 5 odst. 2 ZPSZ jsou uvedeny příjmy, které by se podle § 5 odst. 1 ZPSZ zahrnovaly do vyměřovacího základu (byly zúčtovány zaměstnavatelem zaměstnanci, jsou předmětem daně a nejsou od daně osvobozené), ale do vyměřovacího základu se nezahrnou“.* (19, s. 37-38)

Mezi výše uvedené příjmy, které jsou zúčtovány zaměstnanci, ale nezahrnují se do vyměřovacího základu, patří tyto druhy nezapočitatelných plnění: (19)

- náhrada škody podle zákoníku práce;
- odstupné;
- odměny vyplácené podle zákona o vynálezech;
- jednorázová sociální výpomoc;
- plnění, které je poskytnuto poživateli starobního nebo plného invalidního důchodu po uplynutí jednoho roku ode dne skončení zaměstnání;
- pojistné zaplacené zaměstnavatelem za zaměstnance.

Stanovení vyměřovacího základu v podstatě znamená stanovit zákonem, z čeho je pojistné vypočítáváno. Výše pojistného se stanoví procentní sazbou z vyměřovacího základu zjištěného za rozhodné období.

Z předchozího ustanovení je zřejmé, že poplatníkem pojistného je jak zaměstnavatel, tak zaměstnanec. Vyměřovacím základem pro stanovení výše pojistného, které je sráženo zaměstnanci, tak pojistného, které platí sám zaměstnavatel ze svých prostředků /z nákladů/, je shodný vyměřovací základ. Vyměřovacím základem zaměstnavatele je suma vyměřovacích základů jednotlivých zaměstnanců.

Projevem setrvačnosti a dlouhodobého zvyku pracovníků, kteří se zabývají agendou pojistného, je obecně velmi pochopitelné i když velmi nepřesné vyjádření, že se jedná o po staru chápanou „hrubou mzdu“. Správným označením je, že se jedná o vyměřovací základ. Pokud se tato práce má zabývat i problematikou chápání a aplikace kategorie pojistného, pak je na místě uvést, že neustále přetrvává a setrvačně přežívá vyjádření „hrubá mzda“. Tomuto termínu se nebrání ani současná oficiální vyjádření např. členů vlády ve sdělovacích prostředcích i odborných člancích, když jsou prezentovány problémy „superhrubé mzdy“ apod.

Pro snazší znázornění konstrukce pojistného uvádím Obrázek 1, který základní parametry, obsah jednotlivých kategorií a vzájemné vazby jasně demonstruje.

Obrázek 1 - Schéma vyměrovacího základu ve výši Kč 10 000 tzv. hrubé mzdy zaměstnance a podílů pojistného na sociální zabezpečení

Příklad členění pro Kč 10 000 "hrubé mzdy"		pojistné hrazené zaměstnavatelem	
VZ = vyměrovací základ zaměstnance /tzv. hrubá mzda/		Superhrubá mzda	
100%		34%	
Čistá mzda <i>(je abstrahováno od odčitatelných položek a slev na dani pro poplatníka apod.)</i>	daň ze závislé činnosti /ze superhrubé mzdy/	pojištění na sociální zabezpečení srážené zaměstnavatelem z nákladů	pojištění na zdravotní pojištění srážené zaměstnavatelem z nákladů
	15 % superhrubé mzdy Kč 2010 odvádí zaměstnavatel na účet finančního úřadu	4.5 % VZ Kč 450	6.5 % VZ Kč 650
Kč 6890	Celkem 31,5 % odvádí zaměstnavatel na účet OSSZ	25 % VZ Kč 2500	

Zdroj: vlastní

celkem 13,5 % odvádí zaměstnavatel na účet zdravotní pojišťovny

Z uvedeného schématického znázornění (Obr. 1) je zřejmá konstrukce vyměřovacího základu a konstatování, že od stejného vyměřovacího základu se odvíjí jak pojistné, kde je poplatníkem zaměstnanec, tedy je mu tzv. strháváno z jeho příjmu, tak zaměstnavatel, který ho hradí navíc nad hranici „hrubé mzdy“, tedy vyměřovacího základu zaměstnance, ze „svých“ daňově uznatelných nákladů.

1.4.3 Zaměstnavatelé jako poplatníci a jako plátcí pojistného

Zaměstnavatelé, kteří zaměstnávají výše uvedené zaměstnance jsou poplatníky pojistného na nemocenské pojištění, poplatníky pojistného na důchodové pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. Bližší vnitřní strukturu v podílech jednotlivých částí upravuje zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení, v platném znění, pro potřeby této práce je uvedena v Tab. 1, s. 18. Předmětem této práce není zabývat se touto strukturou.

Vyměřovacím základem zaměstnavatele je částka odpovídající úhrnu vyměřovacích základů jeho zaměstnanců. Nezabývám se speciální úpravou pro společníky společností s ručením omezeným a členů družstev a dalších, která představuje pro účel této práce podle mého názoru detail a zanedbatelnou problematiku.

1.4.4 Zaměstnanci pouze jako poplatníci pojistného

Vedle zaměstnavatelů jsou druhou skupinou poplatníků pojistného zaměstnanci. Pro předmět této práce není důležité, jaké pojistné platí, ale důležitý je fakt, že těmto „zaměstnancům“ je pojistné strháváno z jejich vyměřovacího základu zaměstnavatelem. Tito „zaměstnanci“ nemají s administrací pojistného žádné zvláštní zatížení, veškerou

agendu spojenou s vyměřením, sražením a odvedením pojistného na příslušný účet do státního rozpočtu za ně obstarává zaměstnavatel.

Výše pojistného, které je sraženo „zaměstnanci“, činí v současné době 6,5 % z vyměřovacího základu. Tato část pojistného, kde je poplatníkem zaměstnanec, je spolu s pojistným, kde je poplatníkem zaměstnavatel, vykazováno a odváděno jednou částkou příslušnému orgánu sociálního zabezpečení. Celková sazba pojistného, jak sražená zaměstnancům, tak zaplacená zaměstnavatelem, činí v současné době 31,5 % z úhrnu vyměřovacích základů zaměstnanců. Tyto sazby zaznamenávají v průběhu poměrně krátké doby změny, neboť jako určité parametry tohoto systému reagují na určité konkrétní jevy v ekonomice. Poslední takovou reakcí bylo např. snížení odvodové povinnosti zaměstnavatelům v červenci až prosinci roku 2009 ve vazbě na globální ekonomickou a finanční krizi.

1.5 Pojistné placené osobami samostatně výdělečně činnými

Pojistné placené osobami samostatně výdělečně činnými prodělalo od počátku 90. let největší změny. Tento vývoj má v současné době zřejmě značný vliv na celou problematiku chápání a placení pojistného, např. při posuzování legálnosti či nelegálnosti tzv. „Švarc systému“ nebo posuzování nestejně ceny práce „zaměstnanců“ a osob samostatně výdělečně činných.

V současné době je okruh pojištěných osob samostatně výdělečně činných na důchodové pojištění stanoven v již zmiňovaném zákoně č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění, a sice v § 9 tohoto zákona, který stanoví:

- důchodového pojištění jsou účastny osoby samostatně výdělečně činné, pokud vykonávají činnost na území České republiky a splňují určité podmínky;
- za osobu samostatně výdělečně činnou se pro účely pojištění považuje osoba, která ukončila povinnou školní docházku a dosáhla alespoň 15 let a
 - vykonává samostatnou výdělečně činnou činnost;
 - spolupracuje při této činnosti.

Současně se v této právní úpravě stanoví, co je považováno za samostatnou výdělečnou činnost. Jako základní lze uvést nejčtenější činnosti:

- podnikání v zemědělství;
- provozování živnosti na základě živnostenského listu;
- činnost společníka veřejné obchodní společnosti nebo komplementáře komanditní společnosti;
- výkon umělecké a jiné tvůrčí činnosti na základě autorsko právních vztahů s určitými výjimkami;
- výkon jiné činnosti konané výdělečně na základě oprávnění podle zvláštních právních předpisů /lékaři, advokáti/ apod.;
- výkon činností neuvedených výše a vykonávaných vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení příjmu. Za výkon těchto činností se však nepovažuje pronájem nemovitostí a movitých věcí, které se zdaňují podle § 9 zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, v platném znění.

Velký význam pro stanovení a výběr pojistného OSVČ má také skutečnost, zda se jedná o tzv. hlavní činnost, případně vedlejší činnost.

„OSVČ se pro účely účasti na důchodovém pojištění a pro placení pojistného na sociální zabezpečení rozdělují na OSVČ vykonávající hlavní samostatnou výdělečnou činnost (OSVČ hlavní) a na OSVČ vykonávající vedlejší samostatnou výdělečnou činnost (OSVČ vedlejší). Kdo se považuje za OSVČ hlavní, kdo se považuje za OSVČ vedlejší a za jakých podmínek jsou OSVČ účastny důchodového pojištění, je uvedeno v § 9 a 10 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění (dále ZDP). Poplatníkem pojistného na důchodové pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti je jen OSVČ, která je účastna důchodového pojištění.

Vyměřovací základ si OSVČ určuje v rozmezí mezi svým minimálním vyměřovacím základem a mezi maximálním vyměřovacím základem“. (19, s .45)

Se značným zestručněním, jen pro účely dalšího zkoumání, uvádím, že tam, kde existuje u příslušné fyzické osoby, která provozuje samostatnou výdělečnou činnost, další pracovní aktivita, ze které je tzv. pojištěna, nebo případně se na ni vztahují některá „další ustanovení“, pak je provozování této samostatné výdělečné činnosti považováno za vedlejší činnost se závažnými dopady do výběru pojistného.

Mezi „další ustanovení“ patří např. skutečnost, že tato osoba měla nárok na rodičovský příspěvek, peněžitou pomoc v mateřství nebo nemocenské z důvodu těhotenství, nebo např. vykonávala službu v ozbrojeních silách, pokud nejde o vojáka z povolání apod.

V zásadě lze uvést, že z hlavní samostatné výdělečné činnosti je pojistné placeno vždy a alespoň v zákonem stanovené minimální výši, z vedlejší činnosti pak pouze v určitých případech, tj. kdy daňový základ přesáhne určitou, poměrně složitě stanovenou hranici. Pro rok 2009, který se zúčtovává do 30.4. 2010, /resp. do 30.7.2010 v případě, že OSVČ má daňového poradce/, byla účastna pojištění a tudíž byla povinna platit pojistné i ta „OSVČ vedlejší“, která dosáhla daňového základu za rok 2009 56 532 Kč. Tato částka se každoročně mění, obvykle je mírně navyšována právě díky systému výpočtu, který je legislativně upraven. Současně dochází k jejímu poměrnému krácení podle počtu měsíců podnikání v daném roce.

Pro hlavní činnosti a v určitém případě i vedlejší činnosti platí povinnost platit zálohy na pojistné na důchodové pojištění, které jsou po uplynutí roku zúčtovávány.

Účast na nemocenském pojištění je u OSVČ na rozdíl od „zaměstnanců“ dobrovolná, není vázána na výši vyměřovacího základu pro pojistné na důchodové pojištění. Pro nemocenské pojištění platí, že pokud je OSVČ na základě své přihlášky účastna pojištění a platí pojistné, jedná se o pojistné, které nelze vzít zpět, nikoli o zálohy, které by byly zúčtovávány.

Podmínky vzniku a zániku nemocenského pojištění jsou stanoveny v zákoně č.187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, v platném znění a pochopitelnost této úpravy je předmětem zkoumání v této práci. Zejména problematika, kdy pojistné za příslušný měsíc, ve kterém může nastat sociální událost /např. úraz a z toho vyplývající dávka „nemocenské“, je splatné od 1. do 20. dne následujícího měsíce. Zdůrazňuji, že až poté, co sociální událost nastala. Protože zmiňované zákony nestanovují maximální měsíční pojistné a přitom průměr pro výpočet dávky je vypočítáván z dvanáctiměsíčního rozhodného období, vyskytuje se zde možnost si dodatečnou platbou pojistného „koupit“ vysoké dávky nemocenského pojištění. (6) Stačí na to částka mezi 3000 Kč až 12 000 Kč v návaznosti na konkrétní situaci.

1.6 Pojistné jako jeden z faktorů ovlivňujících ekonomickou činnost

V každé ekonomické činnosti se z hlediska zhodnocení ekonomického přínosu této činnosti pracuje s určitými vstupy, tj. náklady a na konci tohoto procesu s určitými výstupy, tj. výnosy z této činnosti. Pojistné na sociální zabezpečení je naprosto zásadní položkou, která významně ovlivňuje náklady každé činnosti. Je podstatnou složkou ceny práce a výše tohoto pojistného výrazným způsobem ovlivňuje efektivnost každé ekonomické činnosti.

Každý pojistný systém spotřebovává určitou část příjmů pojistného na svoji správu. Ne jinak je tomu v systému nemocenského a důchodového pojištění.

1.7 Vazba pojistného na pojistná plnění

Zásadní a principiální vazbou, která je podstatou pojistného principu je, že kdo není účasten pojištění, tedy kdo neplatí pojistné, nemá nárok na pojistná plnění, tj. dávky nemocenského pojištění, případně dávky důchodového pojištění. Tato zásada neplatí absolutně, protože existuje řada institutů, např. náhradních dob, za které se

neplatí pojistné, přesto jsou za tyto doby poskytovány dávky. V zásadních rysech, systémově, však tato zásada platí. Byla zásadní a významnou změnou, ke které došlo od roku 1993, kdy se pojistné účelově vydělilo z všeobjímající daně ze mzdy a začalo být účelově vybíráno a ukládáno na příslušný účet ve státním rozpočtu.

Jedná se o účet účelově určený, který je veden uvnitř struktury státního rozpočtu. Na něm se zobrazují jak příjmy z pojistného, tak výdaje na dávky a z něho se pak jednoduše dá zjistit saldo, tj. zda je systém v tom kterém okamžiku v přebytku či ve schodku. To je zásadní, již v úvodu práce uváděný atribut, ve vazbě na to, že se jedná o pojistný systém, z něhož nelze čerpat na cokoli.

V oblasti důchodového pojištění je zásadní provázanost mezi pojistným a dávkami stav, kdy výše dávky v podstatě závisí na počtu odpracovaných let a současně na určitém průměrném vyměřovacím základu. Závisí na tom, kolik celých roků pojištěnec odpracuje a jaké měl po tuto dobu výdělků, ze kterých bylo odváděno pojistné.

Pokud pojištěnec v současné době odpracuje určitý počet let /k roku 2010 platí 26 let/ a dosáhne důchodového věku, získává nárok na starobní důchod. Jeho výše je složená ze dvou částí. Pevné části, která je pro všechny stejná a z pohyblivé části. Tato pohyblivá část závisí na počtu odpracovaných /a pojištěných/ let a na výdělcích, tj. na průměrném vyměřovacím základu. Odpracované roky jsou započítávány tak, že za každý celý odpracovaný rok je pojištěnci započítáno 1,5 % z určitého vyměřovacího základu. A právě vyměřovací základ je zásadním problémem v provázanosti výše pojistného na výši dávek.

Vyměřovací základ je určitým průměrem příjmů od roku 1986. Tyto příjmy se inflačními koeficienty upravují na reálnou úroveň roku, ve kterém se dávka přiznává. Tento vypočítaný měsíční průměr se do částky 10 500 Kč započítává pro výpočet průměrného vyměřovacího základu plně, od 10 501 Kč do částky 27 000 Kč pouze

jednou třetinou, nad částku 27 000 Kč pouze jednou desetinou. Tímto způsobem se vypočítává redukováný vyměřovací základ pro výpočet důchodu. Z tohoto redukováného osobního vyměřovacího základu se určí výše pohyblivé částky důchodu tak, že se vynásobí určitým procentem, které závisí na počtu odpracovaných let. Zjednodušeně je možno uvést, že pojištěnec za každý celý odpracovaný rok získává 1,5 % redukováného osobního vyměřovacího základu. Není předmětem zabývat se konstrukcí důchodových dávek, která je značně složitá a tím pro pojištěnce málo pochopitelná. Na téma ekvivalence mezi platbami a dávkami ale jsou zaměřeny výzkumné otázky.

Diskutovaným problémem je situace, kdy sazba pojistného je vypočítána z celého příjmu, tj. z celého vyměřovacího základu /v současné době 31,5 %/, pro výpočet dávky je ve vyšších příjmových pásmech započítáváno jen 10 % z průměrného příjmu. Právě tato situace byla předmětem rozhodování Ústavního soudu ČR v dubnu tohoto roku, kde tento soud uznal stávající postup za neústavní s tím, že musí být toto porušení zásady ekvivalence odstraněno.

Zdá se, že tato redukce je nadměrná, demotivující a neláká pojištěnce k dosahování vyšších příjmů z důvodů, že by to vedlo ke zvýšení důchodů, protože tato vazba se ve vyšších příjmových pásmech ztrácí. Pokud by tento systém nebyl povinný, dalo by se očekávat, že by došlo k výraznému odlivu pojištěnců, což by mohlo vyvolat následně vážné problémy při zajištění jejich hmotných potřeb ve stáří apod. Nutnost stávající konstrukce výpočtu důchodových dávek a vazby mezi platbami pojistného a výstupy je zdůvodňována údajnou nezbytnou solidaritou mezi pojištěnci s příjmy vyššími s pojištěnci s příjmy nižšími, mezi ekonomicky aktivními a požívateli důchodů.

Jako systémové řešení se jeví skutečnost, že při vysokých příjmech je stanovena určitá maximální hranice a to jak pro pojistné na sociální zabezpečení, tak pro pojistné na zdravotní pojištění, nad kterou se již pojistné neodvádí a samozřejmě dosažené příjmy nejsou ani započítávány do osobního vyměřovacího základu jedince při výpočtu

důchodu. Je veden spor o to, jak má být tato hranice vysoká. Jako důvod pro její zvýšení, nebo dokonce odstranění, není uváděn prakticky žádný jiný důvod než je ufinancovatelnost systému a požadování stále vyšší solidarity mezi pojištěnci s vysoce nadprůměrnými příjmy s pojištěnci s průměrnými a podprůměrnými příjmy.

V oblasti nemocenských dávek je situace v podstatě obdobná i když tady jsou dávky poskytovány za daleko kratší období. V současné době je podpůrná doba u dávek v nemoci v zásadě 380 dní, to znamená, že dávky jsou poskytovány při např. pracovní neschopnosti maximálně jeden rok. Toto období lze snáze pokrýt z osobních úspor, solidaritou v rodině apod.

I v této oblasti dochází k tomu, že z celého příjmu platí pojištěnec stejnou sazbu. V již uváděné sazbě 31,5 % je zahrnuto jak pojistné na důchodové pojištění, tak pojistné na nemocenské pojištění, tak pojistné na státní politiku zaměstnanosti. Pro vyplácené dávky je i zde prováděna redukce vyměřovacího základu.

Pro dávku nemocenského pojištění, „nemocenské“, je v současné době stanoveno, že se počítá tak, že činí 60 % z redukovaného denního vyměřovacího základu. Vyměřovací základ, z jehož 100 % se odvádí pojistné se pro výpočet dávky redukuje tak, že do 791 Kč denního příjmu se započítává pouze 90 %, od této hranice do 1186 Kč pouze 60 % a nad tuto hranici do 2371 Kč pouze 30%. Tyto údaje dokazují vysokou míru redukce a demotivační charakter kategorie pojistného.

1.8 Daňové souvislosti kategorie pojistného

Daňové souvislosti výběru pojistného jsou do značné míry ovlivněny historií vzniku, protože platby, dřívější daň ze mzdy, která byla před 1.1.1993 srážena z tehdejší hrubé mzdy, obsahovaly v sobě kromě jiného také část prostředků, které byly určeny na financování nemocenských a důchodových dávek.

Rozdíl mezi „zaměstnanci“ a OSVČ spočívá v tom, že pojistné za „zaměstnance“ je daňovým výdajem podnikajícího subjektu, pojistné osoby samostatně výdělečně činné, a to jak důchodové, tak nemocenské, je nedaňovým výdajem tohoto subjektu. V zásadě jde ale o rovnocenné postavení. Zaměstnanci platí daň ze „superhrubé mzdy“, tj. z částky svého vyměřovacího základu zvýšené o pojistné zaplacené z nákladů zaměstnavatele na jejich sociální a zdravotní pojištění. OSVČ nezapočítávají svoje platby sociálního ani zdravotního pojištění do nákladů /výdajů/ a tak je z hlediska daní toto postavení poměrně srovnatelné.

U osob samostatně výdělečně činných tato daňová souvislost prodělala velmi výraznou změnu ve vývoji. Až do konce roku 2008 bylo zaplacené pojistné na sociální zabezpečení započítáváno do nákladů a snižovalo zisk osob samostatně výdělečně činných, ze kterého se vypočítaly nižší daně. To vedlo k řadě spekulací v platbách záloh na pojistné na důchodové pojištění v závěru roku. Od roku 2009 je pojistné OSVČ nedaňovým výdajem a bezprostředně neovlivňuje výši rozdílu příjmy minus výdaje, ze kterých se daně platí.

Vznik pojistného jako institutu může znamenat počátek jiného uvažování pojištěnců s větší odpovědností za svoji budoucnost a vytváření možnosti fondového hospodaření, kdy by se tyto fondy, které vzniknou v lůně státního rozpočtu, mohly postupně modifikovat a začít působit více méně samostatně, bez přímé závislosti na státu. Diskutovanou variantou by mohlo být i vytvoření části systému v rámci těchto fondů /třeba i státem administrovaných a povinných/, kde by vůbec nebyl uplatněn princip solidarity a tato část by byla pouze zásluhová.

To jsou témata diskutovaná v současné době ve vazbě na činnost Bezděkovy komise, která má za úkol připravit návrh reformy důchodů.

2 Cíl práce

Hlavním cílem této práce je:

Zjistit, popsat a analyzovat hlavní problémy, které se vyskytují v pochopitelnosti stávající právní úpravy pojistného na sociální zabezpečení u poplatníků a plátců pojistného v základních skupinách a sice ve skupině „zaměstnanců“, zaměstnavatelů a osob samostatně výdělečně činných, v jejím praktickém provádění

V rámci tohoto hlavního cíle byly stanoveny tyto dílčí cíle:

- Zjistit, jak skupina pojištěnců – osob samostatně výdělečně činných – rozumí stávající právní úpravě a zda je schopná s informacemi ohledně pojištění nakládat a řídit tak svoje budoucí důchodové a nemocenské zabezpečení;
- Zjistit, zda je pojištěncům zřejmá vazba mezi placením pojistného, jeho výší a následnými dávkami důchodového a nemocenského pojištění.

3 Metodika

3.1 Použitá metodika

Na základě zvoleného hlavního a dílčích cílů bakalářské práce byl zvolen kvalitativní výzkum, který umožňuje proniknout v požadované oblasti poměrně hluboko do zkoumané problematiky na relativně malém souboru respondentů.

Z charakteru zadání bakalářské práce je zřejmé, že se jedná o nenumerické šetření a interpretaci zjištěné reality, byla zvolena metoda polořízeného rozhovoru s jednotlivými respondenty.

Odpovědi jednotlivých respondentů byly pod anonymním označením zaznamenány dle stanovených otázek do záznamových archů a jsou k dispozici vypálené na CD ROM.

Charakteristika použitých metod:

Použita byla metoda dotazování formou polořízeného rozhovoru. Sběr dat probíhal v průběhu měsíců říjen 2009 až duben 2010.

3.2 Charakteristika výzkumného souboru

Zvoleny byly dvě základní skupiny respondentů:

- zaměstnanci OSSZ, kteří se zabývají ve své hlavní náplni zkoumanou problematikou a ostatní zaměstnanci, kteří nemají zkoumanou problematiku přímo ve své náplni;
- plátcí pojistného, kterými byli zaměstnavatelé a osoby samostatně výdělečně činné.

Bližší členění těchto dvou základních skupin je následující:

- zaměstnanci OSSZ Strakonice, zabývající se problematikou pojistného jako své hlavní agendy, tj dosahující vysoké odbornosti na tomto úseku;
- zaměstnanci OSSZ Strakonice, kteří nemají zkoumanou oblast přímo ve své pracovní náplni, ale jsou pracovní se zkoumanou problematikou nějak propojeni;
- osoby samostatně výdělečně činné, které nezaměstnávají žádné zaměstnance;
- osoby samostatně výdělečně činné, zaměstnavatelé, které zaměstnávají zaměstnance a sice v členění zaměstnavatelé nad 25 zaměstnanců (bývalé velké organizace) a do 25 zaměstnanců (bývalé malé organizace).

Tabulka 2 - Struktura respondentů

skupina	respondenti	zpracovávající agendu	počet respondentů	struktura respondentů
1	zaměstnanci OSSZ	„zaměstnanců“	5	2 x oddělení nem. pojištění 2 x oddělení kontroly 1x účtárna
		OSVČ	4	všichni z oddělení OSVČ
2	plátcí pojistného, tj. zaměstnavatelé i OSVČ	x	20	strukturu znázorňuje Tabulka 4,s.39

Zdroj: vlastní

Celkem bylo v rámci výzkumu podrobena zkoumání 9 pracovníků OSSZ Strakonice a 20 respondentů ze skupiny osob samostatně výdělečně činných a zaměstnavatelů.

Tabulka 3 - Struktura respondentů z řad pracovníků OSSZ Strakonice

	počet respondentů podrobených dotazování	počet respondentů v dané oblasti na OSSZ celkem	podíl dotazovaných respondentů ze všech pracovníků v agendě OSSZ
respondenti zajišťující agendu pojištění zaměstnanců	5	10	50 %
respondenti zabývající se agendou pojištění OSVČ	4	8	50 %
celkem	9	18	50 %

Zdroj: vlastní

Skupina respondentů zaměstnavatelů a OSVČ byla rozdělena takto (viz Tab.4, s.39:

- skupina 1 – zaměstnavatelé, kteří zaměstnávají více jak 25 zaměstnanců. Jedná se o bývalé tzv. „velké organizace“, které až do 1.1.2009 zpracovávaly agendu nemocenského pojištění samostatně, z pověření státu, vlastními pracovníky. To znamená, že se u nich počítaly a vyplácely dávky nemocenského pojištění. Tuto skupinu charakterizuje skutečnost, že vzhledem ke složité úpravě nemocenského a důchodového pojištění většinou všichni zaměstnávali mzdové účetní nebo si na zpracování najímali specializované firmy;
- skupina 2 - zaměstnavatelé zaměstnávající 1-25 zaměstnanců, tedy bývalé tzv. „malé organizace“, které až do 1.1.2009 vypočítávaly ve své režii pojistné, předkládaly příslušné přehledy, ale dávky nemocenského pojištění nevyplácely. Většinou si nechávaly zpracovávat agendu pojistného na sociální zabezpečení /spolu s agendou zdravotního pojištění a daní/ u specializované účetní firmy;
- skupina 3 – osoby samostatně výdělečně činné, bez členění na to, zda zaměstnávají zaměstnance či nikoli.

Celkem bylo 20 respondentů, kde daný subjekt odpovídal v dvojí roli, jednak jako zaměstnavatel a současně jako OSVČ „sám za sebe“.

Tabulka 4 - Struktura respondentů zaměstnavatelů a OSVČ

	počet respondentů podrobených dotazování	celkový počet subjektů v evidenci OSSZ (stav k 28.2.10)
skupina 1	5	198
skupina 2	15	1160
skupina 3	20*	6253

* celkem skupina 1+ skupina 2, „sami za sebe“ jako OSVČ Zdroj: vlastní, statistické údaje OSSZ

S ohledem na poměrně úzký okruh respondentů mohly být otázky formulovány poměrně rozsáhle a tak, aby mohly být získány informace, vedoucí k odpovědi na zadání formulované v hlavním i dílčích cílech této práce. Rozsah a struktura předpokládaly značnou časovou náročnost prováděných šetření. Při jejich sestavení bylo vycházeno ze zadaného tématu, vlastní zkušenosti z výkonu samostatné výdělečné činnosti a z poznatků získaných při provádění praxe na OSSZ. Respondentům byly v rámci polořízených rozhovorů položeny otázky, jejichž seznam je uveden v příloze č. 1 této práce.

Srozumitelnost otázek byla ověřena u 4 pracovníků OSSZ, z toho 2 byli z úseku OSVČ a 2 byli z úseku nemocenského pojištění. Ve všech případech šlo o jiné pracovníky, než kteří byli zahrnuti do respondentů, odpovídajících na otázky. Otázky byly hodnoceny těmito pracovníky jako srozumitelné.

4 Výsledky

Na základě provedeného kvalitativního výzkumu a vyhodnocení jednotlivých otázek, položených pracovníkům okresní správy sociálního zabezpečení, je možno shrnout odpovědi do následujících závěrů:

Odpovědi zaměstnanců OSSZ na položené otázky:

Tabulka 5 – Osobní názor na stávající právní úpravu stanovení a placení pojistného na sociální zabezpečení z hlediska její pochopitelnosti a složitosti

Odpověď	Referenti „zaměstnanců“		Referenti OSVČ	
	počet	%	počet	%
Právní úprava je pochopitelná	4	80	0	0
Právní úprava je v převážné míře pochopitelná	1	20	0	0
Právní úprava je nepochopitelná	0	0	4	100
Celkem	5	100	4	100

Zdroj:vlastní výzkum

Tabulka 5 uvádí odpovědi na otázku č. 1: *Jaký je Váš osobní názor na stávající právní úpravu stanovení a placení pojistného na sociální zabezpečení z hlediska její pochopitelnosti a složitosti.* Z odpovědí vyplývá rozdílný názor skupin respondentů. Všichni referenti „zaměstnanců“ odpověděli, že právní úprava je minimálně v převážné míře pochopitelná. Naopak 100 % referentů OSVČ uvedlo, že právní úprava je nepochopitelná.

Tabulka 6 – Základní problémy, se kterými se referenti ve styku s klientem setkávají, z hlediska pochopitelnosti a praktického provádění agendy pojistného

Typy uvedených problémů	Referenti „zaměstnanců“	Referenti OSVČ
	Počet	Počet
Došlo ke zjednodušení vyměřovacího základu	5	x
Existuje velký počet drobných výjimek	4	x
Problémy s pojištěním statutárních orgánů	4	x
Složitá technika zpracování odvodů - slevy	4	x
Složitost ELDP* a jejich papírové podoby	5	x
OSVČ podceňují otázku pojištění	x	5
OSVČ volí jen minimální vyměřovací základ	x	5
Složitost placení - dvě platby, dva var.symboly	x	3
Složitost stanovení záloh a pojistného	x	4

x – respondent nemá informace, neodpovídá

Zdroj: vlastní výzkum

* - Evidenční list důchodového pojištění (dále ELDP)

Tabulka 6 uvádí četnost odpovědí na otázku č. 2: *Popište, prosím, některé základní problémy, se kterými se ve styku s klientem setkáváte, z hlediska pochopitelnosti a praktického provádění agendy pojistného.* Typy problémů byly uvedeny na základě odpovědí, které byly získávány při rozhovoru s respondenty. Není vyjádřen procentní podíl jednotlivých odpovědí, jen jejich absolutní četnost. Celkový počet respondentů, který odpovídal v agendě „zaměstnanců“, byl 5, v agendě OSVČ 4. Z tohoto počtu je uvedena četnost odpovědí v jednotlivých problémech v absolutních číslech. Rozdíl mezi počtem respondentů a počtem odpovědí znamená, že referenti na daný problém neodpověděli v souladu s jeho zadáním.

Tabulka 7 – Orientace OSVČ v problematice důchodového a nemocenského pojištění z pohledu referentů OSSZ

Odpověď	Referenti „zaměstnanců“		Referenti OSVČ	
	počet	%	počet	%
Plně je orientováno do 10 % OSVČ	x	x	3	75
10 - 50 % OSVČ	x	x	1	25
50 – 75 % OSVČ	x	x	0	0
75 -100 % OSVČ	x	x	0	0
Celkem	x	x	4	100

x – referent nemá informace, neodpovídá

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 7 kvantifikuje odpovědi na první část otázky č. 3: *Pokuste se, prosím, kvantifikovat v procentech, do jaké míry jsou osoby samostatně výdělečně činné orientované v problematice svého důchodového a nemocenského pojištění a jak jsou schopny samostatným rozhodováním např. zvolit vyměřovací základ či činit další rozhodnutí, která zákon o pojištění OSVČ předpokládá.* Tři ze čtyř referentů OSVČ odpověděli, že plně je orientováno pouze do 10 % OSVČ. Jedna odpověď pak spadala do pásma 10 – 50 % OSVČ.

Tabulka 8 – Kvantifikace OSVČ volících se znalostí svůj vyměřovací základ

Odpověď	Referenti „zaměstnanců“		Referenti OSVČ	
	počet	%	počet	%
Se znalostí volí VZ do 10 % OSVČ	x	x	4	100
10-50 % OSVČ	x	x	0	0
50 – 75 % OSVČ	x	x	0	0
75-100 % OSVČ	x	x	0	0
Celkem	x	x	4	100

x – referent nemá informace, neodpovídá

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 8 kvantifikuje odpovědi na druhou část otázky č. 3: *Pokuste se, prosím, kvantifikovat v procentech, do jaké míry jsou osoby samostatně výdělečně činné orientované v problematice svého důchodového a nemocenského pojištění a jak jsou schopny samostatným rozhodováním např. zvolit vyměřovací základ či činit další*

rozhodnutí, která zákon o pojištění OSVČ předpokládá v oblasti stanovení vyměřovacího základu. Všichni referenti OSVČ odpověděli, že pouze do 10 % OSVČ volí svůj vyměřovací základ se znalostí věci.

Tabulka 9 – Ovlivňování vyměřovacího základu pro výpočet dávek

Odpověď	Referenti „zaměstnanců“	Referenti OSVČ
	počet	počet
Nedochází k ovlivňování VZ	4	0
Dochází ojediněle	1	0
Dochází v cca 50 %	0	1
Dochází více v jak 50 %	0	3
Celkem	5	4

Zdroj:vlastní výzkum

Tabulka 9 kvantifikuje odpovědi na otázku č. 4: *Dochází dle Vašeho názoru – kvantifikujte četnost v procentech – k účelovému ovlivňování výše vyměřovacího základu z důvodu získání vysokých dávek nemocenského pojištění?* Z odpovědí je zřejmé, že 4 z 5 referentů „zaměstnanců“ uvádí, že nedochází k ovlivňování, naopak 3 ze 4 referentů OSVČ uvádí, že dochází k ovlivňování vyměřovacího základu ve více jak 50 %. Rozdíl mezi skupinami pojištěnců je naprosto zřetelný.

Tabulka 10 – Vliv výše vyměřovacího základu skupin pojištěnců na využívání „Švarc systému“

Odpověď	Referenti „zaměstnanců“	Referenti OSVČ
	počet	počet %
Nemá vliv	0	0
Má vliv ojedinělý, zanedbatelný	1	1
Má výrazný vliv a je kritériem pro rozhodování zda zaměstnat zaměstnance nebo OSVČ v rámci obchodních vztahů	4	3
Nebojí se sankcí za využívání „Švarc systému“	5	4

Zdroj:vlastní výzkum

Tabulka 10 kvantifikuje odpovědi na otázku č. 5: *Do jaké míry má rozdílná výše vyměřovacích základů mezi OSVČ a zaměstnanci vliv na využívání tzv. „Švarc systému“.* Kvantifikujte, prosím, trend a snahy, kdy k obcházení zákona dochází? V podstatě shodným způsobem odpovídají obě skupiny respondentů a celkem 7 z 9 respondentů uvádí, že tato skutečnost má výrazný vliv a je kritériem pro rozhodování. Naopak žádný z referentů nevedl, že tato skutečnost nemá vliv.

Tabulka 11 – Počet „řešených“ případů „Švarc systému“

Odpověď	Referenti „zaměstnanců“		Referenti OSVČ	
	počet	%	počet	%
Neznám případ „dořešení“ Švarc systému	5	100	4	100
Znám do 10 případů „dořešení“ Švarc systému	0	0	0	0
Znám více jak 10 případů	0	0	0	0
Celkem	5	100	4	100

Zdroj:vlastní výzkum

Tabulka 11 kvantifikuje odpovědi na otázku č. 6: *Kolik znáte případů, kdy došlo v rámci kontrolních mechanismů k vyhledání problematiky „Švarc systému“, jak byly*

řešeny. Jasně kvantifikuje stav, kdy 100 % respondentů odpovědělo, že nezná žádný případ, kdy by byla problematika „Švarc systému“ řešena.

Tabulka 12 – Počet „řešených“ případů zneužívání dohod o provedení práce

Odpověď	Referenti „zaměstnanců“		Referenti OSVČ	
	počet	%	počet	%
žádný	3	60	4	100
1 – 10 případů	2	40	0	0
10- 50 případů	0	0	0	0
50 a více	0	0	0	0
Celkem	5	100	4	100

Zdroj:vlastní výzkum

Tabulka 12 kvantifikuje odpovědi k otázce č. 7: *Kolik znáte případů, kdy bylo zjištěno zneužívání dohod o provedení práce k obcházení vyměřovacího základu, ze kterého se platí pojistné?* Kromě dvou respondentů všichni odpověděli, že neznají případ, kdy by bylo dořešeno zneužívání dohod o provedení práce. Zbylí 2 respondenti z celkových 9 pak odpovídají, že znají do 10 případů, kdy k tomuto řešení došlo. Jednalo se o pracovníky kontrolního oddělení.

Tabulka 13 – Vhodnost systému splatnosti pojistného

Odpověď	Referenti „zaměstnanců“		Referenti OSVČ	
	počet	%	počet	%
Vhodné	5	100	0	0
S ohledem na ovlivnění VZ nevhodné	0	0	4	100
Celkem	5	100	4	100

Zdroj:vlastní výzkum

Tabulka 13 kvantifikuje odpovědi na otázku č. 8: *Do jaké míry je vhodný stávající systém splatnosti pojistného, kdy je splatnost stanovena do 20. dne následujícího měsíce i v případech, že tak lze zásadně ovlivnit výši vyměřovacího základu až poté, co došlo k určité sociální události.* Projevila se jasná rozdílnost mezi skupinami pojištění. 100 % respondentů z řad pojištění „zaměstnanců“ hodnotí

splatnost jako vhodnou, naopak 100 % respondentů z řad pojištění OSVČ s ohledem na ovlivnění vyměřovacího základu jako nevhodnou.

Tabulka 14 – Hodnocení plátců pojistného na srozumitelnost úpravy pojistného

Odpovědi	Skupina 1 dříve tzv. velké organizace		Skupina 2 dříve tzv. malé organizace		Skupina 3 OSVČ	
	počet	%	počet	%	počet	%
Pochopitelná plně	0	0	0	0	0	0
V převážné míře pochopitelná	0	0	0	0	2	10
Částečně pochopitelná	3	60	5	33	8	40
Nepochopitelná	0	0	4	27	3	15
Jiné	2	40	6	40	7	35
Celkem	5	100	15	100	20	100

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 14 kvantifikuje odpovědi na otázku č. 9: *Jaký je Váš názor na stávající právní úpravu stanovení a placení pojistného na sociální zabezpečení z hlediska pochopitelnosti a složitosti.* Variabilita odpovědí je zřejmá z tabulky, pod odpovědí „jiné“ jsou sdělení např. toho typu, že respondenti nejsou natolik informovaní, aby to mohli posoudit, odkazují na svoje účetní a daňové poradce, rovněž odpověď „nevím“. V pásmu pochopitelnosti „plně“ a „v převážné míře“ odpověděli jen 2 respondenti.

Tabulka 15 – Základní problémy, které uvádějí plátcí pojistného

Typy uvedených problémů	Skupina 1 dříve tzv. velké organizace	Skupina 2 dříve tzv. malé organizace	Skupina 3 OSVČ
	počet	počet	počet
Složitá náhrada mzdy za prvních 14 dnů	4	12	x
Složitá administrace, těžko se v ní orientuje	5	10	x
Velký počet různých výjimek	2	8	x
Složitost ELDP	5	15	x
Nejasnost u statutárních orgánů	2	5	x
Proč samostatně nem. a důch. poj.	x	x	14
Složitost stanovení placení pojistného OSVČ	x	x	15
Složitost vyúčtování a stanovení záloh za rok	x	x	15

x - odpověď nepřísluší této skupině, neodpovídá

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 15 uvádí souhrn nejčastějších problémů, které jednotliví respondenti uváděli v rámci odpovědí na otázku č.10: *Popište, prosím, některé základní problémy, se kterými se při vyřizování agendy pojistného setkáváte, z hlediska jejich pochopitelnosti a proveditelnosti.* Kvantifikace je uvedena absolutním počtem odpovědí na daný problém a je zřejmá přímo z údajů v tabulce. Zvláště je potřeba upozornit na absolutní počet 12 odpovědí z celkových 15 respondentů, které upozorňují na náhradu mzdy a dále pak 15 respondentů z 15 u „malých organizací“, kteří upozorňují na složité ELDP.

Tabulka 16 – Stav v obeznámenosti s problematikou OSVČ

Odpovědi	Skupina 1 dříve tzv. velké organizace		Skupina 2 dříve tzv. malé organizace		Skupina 3 OSVČ	
	počet	%	počet	%	počet	%
Plně obeznámen a schopen řešit	x	x	x	x	0	0
Částečně obeznámen	x	x	x	x	6	30
Nejsem obeznámen, řeší účetní	x	x	x	x	12	60
Jiné	x	x	x	x	2	10
Celkem	x	x	x	x	20	100

x – neodpovídají jako zaměstnavatelé, jen jako OSVČ

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 16 kvantifikuje odhad, kterým pouze respondenti OSVČ odpovídali na zadanou otázku č. 11: *Pokuste se, prosím, zhodnotit v procentech, do jaké míry jste obeznámen s problematikou pojištění OSVČ v oblasti důchodového a nemocenského pojištění a zda jste schopen tuto problematiku řešit bez specializované účetní firmy či daňového poradce.* Respondenti skupin 1 a 2 neodpovídali z důvodu, že nejsou obeznámeni s problematikou a spoléhají většinou na svou účetní či externí firmu. Blíže viz. komentář v diskuzi. V rámci odpovědí „jiné“ byly zaznamenány odpovědi v zásadě „nevím“, „nechci se vyjadřovat“.

Tabulka 17 – Orientace ve vazbě mezi pojistným a výší dávek

Odpovědi	Skupina 1 dříve tzv. velké organizace		Skupina 2 dříve tzv. malé organizace		Skupina 3 OSVČ	
	počet	%	počet	%	počet	%
Nedokáží vůbec	0	0	0	0	0	0
Dokáží s pomocí „účetní“	5	100	15	100	20	100
Dokáží samostatně	0	0	0	0	0	0
Celkem	5	100	15	100	20	100

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 17 kvantifikuje odpovědi na otázku č. 12: *Dokážete se orientovat ve vazbě mezi výší pojistného a výší dávek nemocenského pojištění?* Jednoznačný výsledek byl zjištěn bez výhrady u všech respondentů ve všech třech skupinách. Všichni odkazují na pomoc svojí „účetní“, myšleno také účetní firmy, daňového poradce apod.

5 Diskuze

Pro účely tohoto výzkumu často poměrně zjednodušené uvedení právní úpravy problematiky pojistného na sociální zabezpečení, kterou jsem podle mého názoru stručně popsala v kapitole současného stavu, hodnotím z dvojího pohledu. Tato současná právní úprava je **na jedné straně v podstatě obecně známá ve svých principech**. Podílí se na tom v podstatě po několik desetiletí platný systém v oblasti důchodového i nemocenského pojištění. Ten totiž, jak je uvedeno v kapitole daňových souvislostí pojistného, zůstává v zásadě neměnný a v principech shodný se systémem platným před 1.1.1993, kdy bylo zavedeno pojistné, tak po tomto datu. **Na druhé straně** se i po zavedení pojistného k 1.1.1993 projevuje v realizaci a chápání pojistného principu velká **setrvačnost** bývalé právní úpravy, která možná poněkud **brzdí rychlejší rozvoj a chápání pojistného principu a pojistného systému**.

Odborní pracovníci OSSZ i podnikatelská veřejnost systému „zaměstnanců“ v zásadních otázkách konstrukce rozumí. Tento můj názor se potvrzuje i v dostupné komunikaci, kterou mohu sledovat v širokém záběru diskuze různých subjektů na internetových stránkách, provozovaných v účetních programech „STEREO 18“ od firmy „Ježek software“ a v programu „Účto 2010“. (7,8) Tato diskuze není zaměřena na otázky systému pojistného, ale na řešení konkrétních ustanovení právní úpravy a její realizaci v praxi. Potvrzuje to i následující vyhodnocení odpovědí na výzkumné otázky.

Otázka 1 - Jaký je Váš osobní názor na stávající právní úpravu stanovení a placení pojistného na sociální zabezpečení z hlediska její pochopitelnosti a složitosti?

Odpovědi na tuto otázku se dost zásadně lišily podle skupiny respondentů. Pracovníci, zabývající se agendou „zaměstnanců“, téměř shodně uvedli, že právní úprava pojistného ve své základní struktuře je pochopitelná jak těmto odborným

pracovníkům OSSZ, tak dle jejich názoru i zaměstnavatelům a zaměstnancům, jako poplatníkům pojistného, tak mzdovým účetním, které tuto problematiku zpracovávají.

Pochopitelnost této úpravy vidí v dlouhodobé stabilitě základního systému, který v zásadě zůstal od samého počátku zavedení pojistného zachován i když došlo ke změnám např. v působnosti orgánů v tom smyslu, že dávky začaly být vypláceny od 1. 1. 2009 přímo okresními správami sociálního zabezpečení. Zde se ani neprojevuje negativní vliv setrvačnosti, protože systém zůstává v principu stejný.

Problém není ve srozumitelnosti systému jako takového, ale ve velkém množství různých výjimek, které v zásadě kladné hodnocení tohoto stavu do značné míry negují. Z rozhovorů vyplývá, že není problém v základním pochopení systému, je výrazný problém při konkrétním detailním provádění agendy právě díky různým speciálnostem, výjimkám apod.

Zásadně odlišné odpovědi byly získány od pracovníků, zabývajících se agendou osob samostatně výdělečně činných.

Téměř v naprosté shodě všichni odborní referenti OSVČ uvedli, že právní úprava prodělává řadu významných změn v průběhu doby. Tyto změny nejsou osobami samostatně výdělečně činnými chápány. Systém se jim jeví jako složitý, ve kterém se samostatně neorientují. Referenti OSVČ pod zásadou anonymity tohoto sdělení uvádějí, že se sami velmi těžce orientují v řadě různých výjimek a ustanovení, a že se dostávají často do svízelných situací, kdy si klient vyžaduje odpovědi na některé otázky, které nejsou schopni okamžitě zodpovědět, protože jsou jim samotným málo jasné. Častým problémem jsou dotazy, které se váží na např. stanovení daňového základu apod. Jsou to otázky na to, z jakých příjmů se pojistné platí. Dokumentovat to lze např. na příjmech z fotovoltaických elektráren, kde dochází k osvobození od daní a přitom pojistné se platí.

Na podotázku, kterou jsem do rozhovoru v rámci této odpovědi vkládala, zda se domnívají, že se negativně projevuje určitá setrvačnost a návyky na stanovení např. vyměřovacích základů v minulosti bylo uváděno, že tato setrvačnost je dle jejich názoru značná a zapříčiňuje nepochopení např. systému zvyšování vyměřovacího základu.

Jednomyslně zazněl názor s požadavkem na potřebu podstatného zjednodušení systému tak, aby jak referenti OSVČ, tak samotné osoby samostatně výdělečně činné, byli schopni zodpovědně řídit svoje rozhodování v oblasti pojištění se znalostí této problematiky.

Srovnáním svého hodnocení právní úpravy, kterou hodnotím jako jasnou v systému, ale složitou v oblasti celé řady výjimek, složitou v oblasti konkrétní realizace, s internetovou diskusí v rámci uváděných účetních programů i odpověďmi na otázku č. 1, jsem v podstatě svůj názor na pokračující složitost problematiky potvrdila.(6) Došlo k dílčím zjednodušením, čímž mám na mysli sjednocení stanovení vyměřovacího základu pro pojistné se stanovením daňového základu. Naopak na komplikující ustanovení jsem narazila, jak v teorii, tak v diskuzi, při stanovování vyměřovacího základu a výběru pojistného u různých statutárních orgánů, pokud do této problematiky zasahuje zahraniční prvek, nebo u výjimky, kdy společníci společnosti s ručením omezeným a komanditisté mají za určitých podmínek možnost platit pouze pojistné na důchodové pojištění, ač jejich „pracovní vztah“ de facto nese znaky zaměstnaneckého poměru.

Jednou oblastí výjimek je problematika zahraničních zaměstnanců. Pro dokreslení uvádím: „K 31.12.09 bylo účastno nemocenského pojištění zahraničních zaměstnanců 8 osob, a je třeba si klást otázku potřeby existence této úpravy“ (6, s. 20). Podle mého názoru nemají tyto výjimky významný efekt pro jednotlivé skupiny, kterých se týkají a ani z hlediska čistoty systému nejsou dle mého názoru zásadové. Domnívám se, že vyčištění systému od těchto různých speciálních úprav by přineslo pozitivní dopady

při administraci systému, který by se nemusel stát jen výsadou vyvolených mzdových účetní a specialistů OSSZ.

Naprosto odlišný stav byl zjištěn při zkoumání právní úpravy pojistného osob samostatně výdělečně činných a komparace tohoto hodnocení s odpověďmi respondentů z oblasti pojistného osob samostatně výdělečně činných. Porovnáním právní úpravy a odpovědí specializovaných pracovníků OSSZ se potvrdil názor, se kterým se ztotožňuji a sice, že právní úprava systému osob samostatně výdělečně činných je plná výjimek, různých ustanovení a v zásadě nepochopitelná v detailech i pro specialisty OSSZ. Pokud nejde o klasický případ OSVČ, jako např. OSVČ hlavní, podnikající celý rok, ale o situace, kdy dochází k přelévání stavu mezi tím, kdy fyzická osoba je např. „na úřadu práce“, podniká při „zaměstnání“, podniká část roku „jako hlavní“ atd., stává se tato situace i pro specialisty OSSZ problémově řešitelná. Průzkum potvrdil, že pro samotné OSVČ je tato situace samostatně většinou neřešitelná.

Ukazatelem tohoto tvrzení je i fakt, který jsem zjistila jaksí mimochodem a nad rámec otázek při provádění rozhovorů s pracovníky OSSZ. Tímto faktem byla skutečnost, že v době podávání „Přehledů o příjmech a výdajích“, čekaly v podstatě spořádaně dlouhé zástupy OSVČ v klientském centru OSVČ a na otázku, zda nechtějí tento „Přehled“ předložit písemně nebo na podatelnu, odpovídaly dotázané osoby shodně a sice, že potřebují ověřit údaje, které do přehledu uvedly, že si jimi nejsou jisti, protože je neumí vykázat a spořádaně čekaly na vyúčtování. To je jev u této skupiny podnikajících osob velmi neobvyklý, nicméně je to stav, který je při složitosti problematiky přinutil k rezignaci a řešení tohoto problému touto cestou. Pro administraci systému je to komplikující jev.

V teoretické části jsem se zabývala i problematikou konstrukce a využití institutu tzv. „superhrubé“ mzdy a upozorňovala i na daňové souvislosti pojistného na sociální zabezpečení. Setrvávám na svém dosavadním názoru, který jsem na základě zkoumání právní úpravy i ze své konkrétní praxe nabyla a sice, že srozumitelnost celkové

struktury daní a odvodů se po zavedení superhrubé mzdy ještě více zkomplikovala a že její zavedení nepřineslo deklarovaný efekt v tom, že by si subjekty lépe uvědomily cenu práce „zaměstnanec“.

Na základě těchto skutečností je dle mého názoru potřeba zvážit širší průzkum této problematiky v otázce složitosti a pochopitelnosti zákonné úpravy tak, aby se stala nástrojem, který budou schopni její „uživatelé“ využívat pro rozhodování o svém důchodovém a nemocenském pojištění. Zákonná úprava by neměla být komplikujícím prvkem, jehož administraci je schopna zvládnout jen úzká skupina subjektů.

Otázka 2 - Popište, prosím, některé základní problémy, se kterými se ve styku s klientem setkáváte z hlediska pochopitelnosti i praktického provádění agendy pojistného.

Odpovědi potvrzují předchozí dílčí zjištění a konkretizují je do podoby aktuálních problémů, které mohly být těmito respondenty pojmenovány.

Z odpovědí vyplynula praktická svébytnost obou systémů pojištění, tedy systému pojištění a pojistného u „zaměstnanců“ a u osob samostatně výdělečně činných. U obou skupin zaměstnanců OSSZ byly zaznamenány uvnitř každé skupiny téměř shodné názory, mezi skupinami pak značně rozdílné.

U pracovníků, zabývajících se agendou „zaměstnanců“, je možno shrnout vytipování jejich základních problémů do těchto okruhů:

- došlo sice ke zjednodušení v oblasti stanovení vyměřovacího základu tím, že v současné době je základem daňový základ na rozdíl od dřívější úpravy, která stále ještě v povědomí provádějících subjektů rezonuje, ale právě skutečnost, že započitatelnost do daňového základu de facto s konečnou platností posuzuje finanční úřad, nemají pracovníci OSSZ dostatečnou

odbornost a možnost odpovědět na všechny otázky z oblasti, které započítatelné příjmy do základu pro odvod pojistného patří a které ne;

- problémy se vyskytují v oblasti statutárních orgánů obchodních společností, které dostávají různé odměny, různá plnění a to na základě českých i zahraničních předpisů a správně vysvětlit tuto problematiku bývá problematické;
- problematika ohledně techniky zpracování odvodů pojistného a sice v poslední době např. problematika vykazování slev na pojistném z období druhého pololetí 2009, správné vyplňování předepsaných tiskopisů;
- jednoznačná shoda byla konstatována nad složitým systémem evidenčních listů důchodového pojištění;

U pracovníků, zabývajících se agendou OSVČ, je možno shrnout poznatky z odpovědí takto:

- osoby samostatně výdělečně činné v podstatě obecně podceňují otázku pojištění a obvykle hledají způsob, jak platby na pojistné minimalizovat, i když budou mít v budoucnu podstatný vliv na výši jejich důchodových dávek;
- jen malá část, kterou lze na základě odborného odhadu těchto referentů stanovit v řádu pouze 5 % ze všech pojištěnců, osob samostatně výdělečně činných, si volí vyšší vyměřovací základ než musí s ohledem na to, že chtějí v budoucnu vyšší dávky důchodového pojištění;
- oddělení plateb na důchodové a nemocenské pojištění na jiné účty s jinými variabilními symboly považují OSVČ za zbytečnou komplikaci systému;
- není obecně chápána problematika hlavní a vedlejší samostatné výdělečné činnosti a její složitost;
- problematická se jeví stávající právní úprava v tom smyslu, kdy je potřeba na korunu přesně platit pojistné na důchodové pojištění, případné přeplatky vracet, fixovat atd. tak, jak to současná praxe vyžaduje;

- většina OSVČ není schopna kvůli celkové složitosti problematiky vypočítat ze svého účetnictví zálohy na pojistné. Proto v období podávání daňových přiznání a „Přehledů“ pro OSSZ se klienti obracejí masivně na OSSZ a čekají na zúčtování na místě. Velmi často lze jen těžko tuto problematiku některým OSVČ vysvětlit na místě při návštěvě OSSZ. Důvodem je nejen někdy naprostá neinformovanost klienta, kterou se na místě nepodaří odstranit, ale i složitost konkrétního projevu zákona v praxi.

Konfrontací těchto odpovědí se sekundární analýzou dat provedenou nad ustanoveními zákona, která jinak řeší otázku pojistného „zaměstnanců“ a jinak problematiku osob samostatně výdělečně činných, dospívám k závěru, že se jedná o problematiku poměrně nesrozumitelnou i když se tato zákonná úprava často prezentuje tak, že došlo k jejímu sjednocení. Konstatuji, že v této oblasti po zhruba 18 letech jejího fungování, tj. od roku 1993, doznalo sjednocení významných pokroků a to v několika oblastech tak, jak to ukazuje rozbor zákonné úpravy. Považuji za významný krok, že byl sjednocen základ pro výpočet daně ze závislé činnosti se základem pro výpočet pojistného na sociální zabezpečení tak, jak to uváděli respondenti. Současně významné sjednocení doznala oblast tzv. započitatelných a nezapočitatelných příjmů, které jsou známy z minulosti. Přesto systémy „zaměstnanců“ a OSVČ zůstávají značně rozdílné.

Výzkum ukázal, že byly shodně deklarovány základní problémy, které se z hlediska „uživatelů“ tohoto systému vyskytují. Tyto problémy mohu shrnout takto:

- došlo sice ke zjednodušení v oblasti stanovení vyměřovacího základu tím, že v současné době je základem daňový základ na rozdíl od dřívější úpravy, která stále ještě v povědomí provádějících subjektů rezonuje, ale právě skutečnost, že započitatelnost do daňového základu de facto s konečnou platností posuzuje finanční úřad, nemají pracovníci OSSZ dostatečnou

odbornost a možnost odpovědět na všechny otázky z oblasti, které započitatelné příjmy do základu pro odvod pojistného patří a které ne;

- problémy se vyskytují v oblasti statutárních orgánů obchodních společností, které dostávají různé odměny, různá plnění a to na základě českých i zahraničních předpisů a správně vysvětlit tuto problematiku bývá problematické;
- složitost problematiky ohledně techniky zpracování odvodů pojistného a sice v poslední době např. problematika vykazování slev na pojistném z období druhého pololetí 2009, správné vyplňování předepsaných tiskopisů;
- jednoznačná shoda byla konstatována nad složitým systémem evidenčních listů důchodového pojištění.

Otázka 3 - Pokuste se, prosím, kvantifikovat v procentech, do jaké míry jsou osoby samostatně výdělečně činné orientované v problematice svého důchodového a nemocenského pojištění a jak jsou schopny samostatným rozhodováním např. zvolit vyměřovací základ či činit další rozhodnutí, která zákon o pojištění OSVČ předpokládá.

K tomuto problému se shodně vyjádřili pracovníci, kteří nevykonávají přímo agendu OSVČ tak, že si nedovolí takový odhad učinit, protože k tomu nemají žádné relevantní informace a zkušenosti, které by nebyly zprostředkované.

Pracovníci, zabývající se problematikou OSVČ, uvedli v zásadě tyto poznatky:

- pouze mizivá část OSVČ, přibližně již zmiňovaných 5 % osob samostatně výdělečně činných, si volbu vyměřovacího základu jako volitelné kategorie vůbec připouští, uvažuje o jeho zvýšení, případně si tento vyměřovací základ skutečně dobrovolně zvýší;
- většina, tedy zbylých 95 %, uvažuje velmi krátkodobě, bez výhledu na svoji „důchodovou“ budoucnost a vždy platí pouze ten vyměřovací základ, který je povinný;

- obecně panuje shoda nad problémem stávající úpravy důchodového pojištění a sice, proč je nutno platit na korunu přesně určitou částku, když se jedná o zálohy, a absolvovat k tomu značná administrativní úskalí, proč není možno využít jiný, jednodušší a pochopitelnější systém;
- odhad pracovníků z agendy OSVČ je, že přibližně 50 % OSVČ pojištění vůbec nerozumí a nechává řešení tohoto problému na „své účetní“, daňovém poradci, přibližně 30 % rozumí částečně, zhruba 20 % je schopno rozhodovat s poměrně velkou znalostí věci ohledně svého důchodového pojištění;
- díky mediálním informacím jsou někteří jednotlivci z řad OSVČ velmi orientovaní v určitém ustanovení zákona ohledně placení pojistného na nemocenské pojištění, kdy si lze doplatit jednorázově určitou částku účelově, po proběhlé sociální události a účelově tak zvýšit vyměřovací základ pro dávky nemocenského pojištění /očekávaná operace, rizikové těhotenství, očekávaná dlouhodobá pracovní neschopnost, kterou lze při jejím vzniku již odhadnout/.

Z odpovědí pracovníků, zabývajících se agendou OSVČ, je možno shrnout poznatky takto:

- osoby samostatně výdělečně činné v podstatě obecně podceňují otázku pojištění;
- hledají způsob, jak platby na pojistné minimalizovat;
- nezvažují většinou podstatný vliv výše vyměřovacího základu na výši jejich důchodových dávek;
- jen malá část, kterou lze na základě odborného odhadu těchto referentů stanovit v řádu cca 5 % ze všech pojištěnců, si volí vyšší vyměřovací základ.

Za závažné považuji zjištění, že osoby samostatně výdělečně činné v podstatě obecně podceňují otázku pojištění a hledají způsob, jak platby minimalizovat. Jen velmi malá část osob samostatně výdělečně činných si volí vyměřovací základ vyšší, než je

povinné. To dle mého názoru ukazuje na lehkomyšlnost a nadměrné spoléhání se na solidaritu ostatních. Jako alarmující fakt považuji sdělení, že přibližně 50 % osob samostatně výdělečně činných pojištění vůbec nerozumí a nechává toto rozhodování na specializovaném pracovníku, účetní firmě apod., a to včetně volby vyměřovacího základu. Kritériem volby pak je většinou minimalizace celkových plateb bez ohledu na dopady v budoucích dávkách, které může OSVČ v důchodu očekávat. Pouze 30 % OSVČ rozumí jen částečně a zbylých 20 % OSVČ je schopno rozhodovat se znalostí věci. Považuji tento stav za nevhodný. Existují v podstatě dvě cesty řešení. Jednou je cesta intenzivního školení tisíců osob samostatně výdělečně činných, permanentně prováděného, náročného na čas zaměstnanců OSSZ i OSVČ, nebo cesta zjednodušení tak, aby zákon byl využitelný v běžné praxi a v prostředí, které v ekonomice existuje. První cestu považuji za nereálnou.

Zajímavá je konfrontace tohoto konstatování s odbornou literaturou, kde v rámci širšího kontextu, který zasahuje nejen tento konkrétní problém, je uvedeno:

Z pohledu solidarity a ekvivalence je nutno z hlediska principů konstrukce důchodu a plateb pojištění v naší zemi upozornit na několik významných problémů, otázek a rozporů mezi jinými také: *„není v rámci systému důchodového pojištění neadekvátní solidarita zaměstnanců s OSVČ?“* (6, s. 57)

Bohužel se mi v odborné literatuře v této oblasti nepodařilo získat více odborných názorů na tyto konkrétně vtipované problémy. Např. časopis Národní pojištění, (11) který je odborným měsíčníkem v této oblasti, přinesl od ledna 2009, kdy došlo k zásadním změnám, řadu sdělení a odborných článků ke konkrétní technice a administraci provádění agendy s trochou nadsázky řečeno „jak co vyplnit a kam to poslat a jak to vypočítat“, ale ani v jednom případě se nezabýval problémy, které uvedli respondenti.

Pokud jsou hodnoceny názory odborných pracovníků okresní správy, bylo by zřejmě na místě podrobit je širšímu rozboru a zamyslet se nad tím, jestli právě zjednodušení v této oblasti by nebylo tím správným způsobem snižování administrativní zátěže nejen správ sociálního zabezpečení, ale hlavně podnikatelských subjektů.

Otázka 4 - Dochází dle Vašeho názoru – kvantifikujte četnost v procentech – k účelovému ovlivňování výše vyměřovacího základu z důvodu získání vysokých dávek nemocenského pojištění?

K této problematice se vyjádřili pracovníci, kteří se zabývají pojištěním „zaměstnanců“ tak, že v této oblasti to v podstatě přichází v úvahu jen v minimálním množství případů, které lze odhadnout na naprosté jednotlivosti z celkových cca 1500 dávek měsíčně.

Podstatně jinak hodnotí situaci odborní pracovníci na úseku OSVČ. Dle jejich názoru celý systém nemocenského pojištění OSVČ byl právě a pouze v této oblasti velmi rychle uchopen a na základě různých mediálních doporučení, ale i informací na oficiálních stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, lze velmi snadno zjistit, jak zákonnou cestou získat vysoké dávky nemocenského pojištění.

V některých případech se dle názoru pracovníků OSVČ dá tušit, že celé „podnikání“ je účelově založeno právě z důvodů čerpání dávek nemocenského pojištění. Od jednoho respondenta a současně na dotaz pak od vedoucí oddělení, která byla rovněž respondentkou, byla pro příklad uváděna následující situace. Žena, která na živnostenský list začala podnikat v oboru zprostředkování v „den D“, vstoupila do nemocenského pojištění přihláškou k účasti a platbou 1000 Kč, ode „dne D+1“ byla uznána práce neschopnou z důvodu rizikového těhotenství, bude dostávat dávky nemocenského pojištění v již zmíněné částce nad 24 000 Kč měsíčně, následně pak peněžitou pomoc v mateřství.

Kvantifikaci případů, kdy se dá odborným odhadem předpokládat účelové zvyšování vyměřovacího základu, stanovují shodně nad 50 % všech případů vyplácených dávek nemocenského pojištění.

Systém účelového ovlivňování vyměřovacího základu byl vysvětlován tak, že OSVČ se od 1. 1. 2009 opět vrací k nemocenskému pojištění poté, co jeho výše je nezávislá na výši vyměřovacího základu na důchodovém pojištění tak, jak tomu bylo do 31.12.08. Pro vysvětlenou uvádím, že pojistné na nemocenské pojištění činilo určité procento z vyměřovacího základu na důchodové pojištění, nešlo s ním libovolně manipulovat.

Od 1. 1. 2009 došlo k jeho oddělení od důchodového pojištění a je tak možno platit měsíčně minimální částku pojistného na nemocenského pojištění, která pro rok 2010 činí 56 Kč. Za tuto částku si osoba samostatně výdělečně činná „koupí“ určitou dobu pojištění, kterou potřebuje pro krytí případného rizika např. při onemocnění, úrazu apod. Vzhledem k tomu, že není stanovena maximální měsíční výše pojistného, respektive vyměřovacího základu, a vzhledem k tomu, že splatnost pojistného za běžný měsíc je od 1. do 20. dne měsíce následujícího, může dojít k paradoxním situacím. Tato situace byla vysvětlena při rozhovorech v podstatě stejným způsobem a je možno ji vyjádřit na tomto příkladu:

OSVČ od začátku své činnosti platí pojistné ve výši 56 Kč, např. po dobu 4 měsíců. Poté dojde např. **v měsíci březnu k vážnému úrazu**, kde se dá předpokládat doba léčení např. 6 měsíců. Sociální událost tedy již proběhla a dá se z ní mnoho usuzovat. Pokud tato OSVČ mezi **1.-20. dubnem** zaplatí pojistné na nemocenské pojištění ve výši cca 12 000 Kč, dosáhne vysokého průměru vyměřovacího základu, ze kterého budou vypláceny dávky ve výši vyšší než Kč 24 000 měsíčně. Z toho je zřejmé, že již v prvním měsíci, kdy je prvních 14 dnů „zdarma“, se tato investice vrací a další měsíce jsou jakýsi dle názoru odborníků „nezasloužený“ bonus, pokud se to

porovná s podmínkami, za jakých dávky nemocenského pojištění získávají „zaměstnanci“.

OSVČ se tak zcela vymykají jakési povinné solidaritě s ostatními pojištěnci a je zřejmé, že tíhu této solidarity i za skupinu OSVČ nesou na svých bedrech skupiny pojištěnců, které v tomto textu pracovně nazývám „zaměstnanci“.

Odpovědi na otázky ohledně účelového ovlivňování vyměřovacího základu plně odpovídají možnostem, které zákon dává. Komparací platné právní úpravy pojištění „zaměstnanců“ a OSVČ je zřejmé, že samotný systém právní úpravy stanovení pojistného a vyměřovacího základu u zaměstnanců nedává příliš možností ovlivnění z několika důvodů. Jednak je to tím, že zaměstnavatel je obvykle jiný subjekt, než ten, o jehož důchodové a nemocenské pojištění se jedná, jednak rozhodné období je stanoveno tak, že zpětně většinou nelze ovlivnit výši vyměřovacího základu a v momentě vzniku sociální události, např. úrazu, již nelze nic měnit. Jiná je situace u OSVČ a domnívám se, že je potřeba se s touto problematikou vypořádat. Toto moje konstatování potvrzuje i velmi čilá diskuze již zmíněných uživatelů účetních programů, ale i www stránky samotného Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, kde se lze dočíst, jak se domoci vysokých dávek nemocenského pojištění. V momentě, kdy je možno platit pojistné až poté, co proběhla sociální událost, je to dle mého názoru až nepatřičný návod.

Otázka 5 - Do jaké míry má rozdílná výše vyměřovacích základů mezi OSVČ a zaměstnanci vliv na využívání tzv. Švarc systému. Kvantifikujte, prosím, trend a snahy, kdy k obcházení zákona dochází?

Skupina respondentů, kteří neprovádějí přímo pojištění OSVČ na OSSZ se k tomuto problému nevyjádřila, protože jejich odpovědi v podstatě shodně zněly, že s tímto problémem se nesečkáávají, že ho nevnímají a nemají o něm v rámci své agendy žádné informace.

Z jejich pohledu nezískávají žádné informace o tom, kolik lidí ta která firma místo zaměstnávání v pracovním poměru „zaměstnává“ na živnostenský list v rámci obchodních vztahů. Obecně se však setkávají s názory, že zaměstnávání v pracovním poměru je zaměstnáváním „nejdražším“, poměrně přesně zdokumentovaným, kontrolovaným, kde lze jen stěží provádět různé manipulace s vyměřovacím základem. Nejsou schopni kvantifikovat, do jaké míry rozdílná výše a systém stanovení vyměřovacích základů mají vliv na využívání obchodních vztahů místo vztahů zaměstnaneckých.

Respondenti ze skupiny osob samostatně výdělečně činných kvantifikovali odhad osob samostatně výdělečně činných, kteří zřejmě nahrazují svoje zaměstnání prací „na fakturu“ v rozsahu mezi 20 – 40 %. Kvantifikaci bylo možno udělat jen těžko, neboť při rozhovorech docházelo k nejasnostem, jak tento problém chápat.

Přesto existovala obecná shoda na tom, že vyměřovací základ, respektive jeho nižší výše než u zaměstnanců, je motivem pro to, aby existoval skrytý „Švarc systém“.

Ohledně trendu se vyjadřovali respondenti tak, že to nejsou schopni prokázat, ale ze své praxe tuší, že se tento fenomén rozmáhá.

Odpovědi v podstatě potvrdily obecně vnímané povědomí o této problematice a sice, že tento fenomén v ekonomice existuje, ale v podstatě s tichým souhlasem ho nikdo neřeší. Ani k této problematice se mi nepodařilo dohledat v literatuře oficiální vyjádření či stanoviska příslušných orgánů a tak se omezují na konstatování, že tato situace taková je a lze ji, jak ukázaly odpovědi, těžko kvantifikovat. Pro další řešení považují za zajímavé zjištění, že se obecně respondenti domnívají, že motivem pro využívání tohoto systému je rozdílná cena práce zaměstnance a OSVČ a tak tam, kde to jde, je zaměstnanec nahrazován prací „na fakturu“. Bohužel, dle mého názoru, bez ohledu na rovnost v principech solidarity i principech zodpovědnosti za svoje

budoucí zabezpečení v důchodu. Úzce na to navazují odpovědi na otázku č. 6, kdy respondenti měli kvantifikovat, kolik znají případů, kdy byl tento případ porušování zákona o zaměstnanosti zjištěn a postižen. V úzkém regionu okresní správy bylo konstatováno, že za celou pracovní kariéru neznají respondenti žádný případ, kdy by byl tento případ dotažen do takového konce, aby bylo konstatováno porušení předpisů a vyvozeny sankce.

Jsem přesvědčena, že tato skutečnost, a obecná povědomost o ní, dává mnoha osobám samostatně výdělečně činným do ruky argument, že se to „vyplatí“ riskovat, protože v naprosté většině to přináší momentální zisk a malé riziko, jednoduchost v administrování a zcela při tom absentuje přemýšlení nad jejich budoucím zabezpečením. Je pravdou, že je to dle mé znalosti právního stavu i situace v ekonomice pro řadu OSVČ jediné řešení. Často by přijali raději zaměstnanecký poměr, ale situace na trhu práce je prostě taková.

Obecná teoretická stanoviska jsou dostupná v internetové diskusi např. takto:

„ Zlidovělý a hojně užívaný pojem „švarc systém“ se v minulosti vžil mezi odbornou i laickou veřejností. Označuje se jím situace, kdy zaměstnavatel předstírá, že se svým zaměstnancem má obchodní (dodavatelско – odběratelský) vztah dvou podnikatelů (dvou osob samostatně výdělečně činných), a zastírá tak skutečný stav vztahu závislé práce. Uvedený systém začal uplatňovat jako jeden z prvních na počátku devadesátých let minulého století podnikatel Švarc a dal mu také jméno. Uplatnění švarc systému vede k úspoře zejména na pojistných odvodech, které jsou tak protiprávně zkracovány. Jde tedy o ilegální počínání, které se právní úprava postupně snažila, resp. snaží různými opatřeními postihnout.

Prakticky vždy se formálně jedná o obchodněprávní vztah poskytovatele (dodavatele) služeb (fyzické osoby – pracovníka) a odběratele (objednatele) služeb (osoby fyzické nebo osoby právnické), kteří však jsou fakticky ve vztahu zaměstnance

a zaměstnavatele. Přitom je taková „služba“ poskytována obvykle o pracovní době, s nástroji, pomůckami či za použití materiálu odběratele služeb, na základě jeho pokynů, v místě jeho podnikání a za pravidelnou měsíční odměnu. Vykazuje tedy znaky závislé práce, která má být vykonávána nikoliv v obchodněprávním, ale v pracovněprávním režimu. (Pokud by poskytovatelem služeb byla osoba právnická a nikoliv osoba fyzická – člověk, o švarc systém by se nejednalo.)

Švarc systém je pro zaměstnavatele (odběratele) méně zavazující – smluvní vztah lze kdykoliv snadno ukončit (není třeba hledat výpovědní důvod a zejména případně platit odstupné), zaměstnanec (poskytovatel) nemá nárok na placenou dovolenou nebo různé mzdové příplatky (přesčasy atd). Celkové osobní náklady jsou pro zaměstnavatele nižší, neplatí totiž příslušné pojistné odvody. Zaměstnanec může jako osoba samostatně výdělečně činná uplatňovat příslušný nákladový paušál, čímž rovněž snižuje příslušné odvody a získává ve výsledku vyšší čistou odměnu.

Závislá práce může být vykonávána výlučně v pracovněprávním vztahu podle zákoníku práce, popř. podle jiného zvláštního právního předpisu (např. služebního zákona). Základními pracovněprávními vztahy podle zákoníku práce jsou pracovní poměr a právní vztahy založené dohodami o pracích konaných mimo pracovní poměr, tedy dohoda o pracovní činnosti a dohoda o provedení práce“ (2).

Otázka 6 - Kolik znáte případů, kdy došlo v rámci kontrolních mechanismů k vyhledání problematiky „Švarc systému“, jak byly řešeny?

Odpovědi byly až s podivem stručné a jednoznačné. Odpověď zněla, že za svou pracovní kariéru neznají žádný případ, kde by soustředěným a koordinovaným úsilím úřadu práce, finančního úřadu, zdravotní pojišťovny a správy sociálního zabezpečení došlo k odhalení a řešení konkrétního problému „Švarc systému“ v působnosti okresní správy.

Otázka 7 - Kolik znáte případů, kdy bylo zjištěno zneužívání dohod o provedení práce k obcházení vyměřovacího základu, ze kterého se platí pojistné?

Na tuto otázku 7 respondentů, tj. vyjma pracovníků oddělení kontroly, odpovědělo, že za svoji pracovní kariéru neznají žádný případ, kdy by se vůbec jednalo o problému zneužívání dohod o provedení práce.

Pracovníci oddělení kontroly uvedli, že byl v posledních 10 letech ze strany OSSZ podán v cca 10 případech podnět úřadu práce či dalším orgánům ve vazbě na některá zjištění, která mohla nasvědčovat tomu, že došlo ke zneužití dohod o provedení práce. V žádném případě nebyl tento případ dořešen a to ani na základě zásahu Inspektorátu bezpečnosti práce. Z rozhovorů s respondenty i při zkoumání problematiky zákonné úpravy této oblasti jsem dospěla k závěru, že přes všechna tvrzení se jedná o problematiku z hlediska pojistného prakticky nevýznamnou, není jí v tomto komentáři věnována větší pozornost. Pokud nebyl projednáván žádný případ zneužívání dohod o provedení práce, lze dovodit, že situace v tomto ohledu je stabilizovaná a nevýznamná i když v jednotlivostech se může jednat o značné částky.

Otázka 8 - Do jaké míry je vhodný stávající systém splatnosti pojistného, kdy je splatnost stanovena do 20. dne následujícího měsíce i v případech, že tak lze zásadně ovlivnit výši vyměřovacího základu až poté, co došlo k určité sociální události, např. úrazu s pracovní neschopností apod.?

Pracovníci oddělení kontroly, nemocenského pojištění a úctárny pojistného i OSVČ se v otázce splatnosti pojistného placeného zaměstnavatelem vyjádřili v podstatě shodně a to s těmito základními konstatováními:

- kladně je hodnoceno, že již nemusí být pojistné a termín výplaty a tudíž splatnosti pojistného hlášen každou organizací do registrů správy sociálního zabezpečení a že je tento termín pouze na vůli plátce pojistného;

- kritizováno bylo placení pojistného u OSVČ tak, že je důchodové pojištění placeno pod jiným variabilním symbolem na určitý účet, pojistné na nemocenské pojištění placené týměž plátcem pod jiným variabilním symbolem na jiný účet. V tom dochází velmi často k omylům ze strany plátců – OSVČ;

Ohledně splatnosti pojistného se potvrdil záměr zákonodárce, aby bylo sjednoceno a zjednodušeno placení pojistného. Změna v tom smyslu, že už nemusí být hlášen termín výplaty a je sjednocena splatnost na termín do 20. dne následujícího měsíce, byla dle mého názoru po právu přijata kladně a nevystoupily do popředí ani problémy s tzv. „donosností dluhu“, což znamená, že pojistné je považováno za zaplacené až dnem připsání na účet OSSZ a nikoli datem odepsání z účtu plátce. Protože se rozvolnil termín placení, nečiní tato problematika žádné potíže a lze ji vedle sjednocení vyměřovacích základů pro daně a pojistné hodnotit velmi pozitivně. Tak ji také podnikající veřejnost přijala. Kritizováno bylo referenty OSSZ placení pojistného na nemocenské pojištění po uplynutí měsíce, ve kterém došlo k sociální události a také málo pochopitelná úprava plateb pojistného v tom, že bylo odděleno placení pojistného na důchodové pojištění s variabilním symbolem, který přiděluje OSSZ, od placení pojistného na nemocenské pojištění, kde je variabilním symbolem rodné číslo. I když jde dle mého názoru o nepochopitelnou záležitost, kdy jeden plátcem používá rozdílné variabilní symboly a často se plete, jedná se z hlediska systému o určité administrativní nepohodlí, které sice působí problémy, ale nenarušuje systém jako celek.

Otázka 9 - Jaký je Váš názor na stávající právní úpravu stanovení a placení pojistného na sociální zabezpečení z hlediska pochopitelnosti a složitosti – otázka se kryje s otázkou č. 1?

Respondenti z první skupiny, tedy zaměstnavatelé zaměstnávající více jak 25 zaměstnanců, shodně odpovídají, že se touto problematikou nezabývají. Cena práce je pro ně důležitá jako náklad a s touto cenou práce jako nákladem umí pracovat. Mají

konkrétní představu, kolik zaměstnanec „stojí“, pokud pobírá mzdu ve výši např. 10 000 Kč.

Konkrétní představu o technice provádění, způsobu vykazování apod. však nemají, tuto problematiku plně svěřují do působnosti mzdových účetní a k tomu je ochotně vybavují potřebnými plnými mocemi, nechávají se zastupovat při jednáních s OSSZ, s kontrolními pracovníky, posílají je na školení apod.

Tato skupina respondentů přes výše uvedené vyjádření nekomentuje odpověď na položenou otázku, protože uznává, že k tomu nemá dostatek informací. Téměř shodně v tomto případě zní „.....já nevím, zeptejte se mzdové účetní.....“

Druhá skupina respondentů odpovídá v podstatě shodně s první skupinou, jen jejich odkaz není na mzdovou účetní, kterou zaměstnávají, ale na specializovanou účetní firmu nebo daňového poradce. Problematika je pro ně složitá, proto si na ni najímají odborného pracovníka. Sami se v ní neorientují.

I tito zaměstnavatelé umí počítat s náklady na zaměstnance v jejich podnikatelských aktivitách, při kalkulaci zisku apod., veškerou techniku provádění nechávají na „své účetní“ včetně toho, že se nechávají zastupovat při kontrolách, jednání s OSSZ apod.

Zajímavé je zjištění u subjektů, které vystupují v „dvojí“ roli a jak jsou v této roli obeznámeni jednak s problematikou OSVČ, kde vystupují sami jako fyzické osoby a jednak jak jsou obeznámeni s problematikou pojištění zaměstnanců. Odpovědi ohledně jejich pojištění jako OSVČ plně korespondují s dříve uvedeným konstatováním, že systém je složitý, málo pochopitelný a že bez specializované účetní firmy se v něm ani z hlediska pohledu svého pojištění a pobíraných dávek neorientují.

Za v podstatě správnou situaci považují konstatování, že se v otázce pojistného zaměstnanců orientují z pohledu nákladů pro jejich podnikatelskou činnost, méně nebo

vůbec pak pro praktické provádění. Je zřejmě správné, že na tuto specializovanou práci najímají buď specializovanou firmu, nebo zaměstnávají odborného zaměstnance. Podle mých zkušeností i v tomto stavu je možno spatřovat určitou výhodu, protože se vytvořila jakási skupina „mzdových účetní“ a účetních firem, která v okrese působí, profese a její náplň se dostává do povědomí podnikatelů, stává se uznávanou a také poměrně dobře mzdově ohodnocenou. To přináší pozitivní efekty referentům OSSZ při komunikaci se mzdovými účetními, které většinou po dobu své profesní kariéry mění velmi málo zaměstnavatele, profesi už téměř vůbec ne a tak se utváří alespoň v podmínkách zkoumané OSSZ skupina zaměstnanců u podnikatelů na vysoké odborné úrovni, obeznámená prostřednictvím školení s problematikou atd. Tento jev byl silně cítit při mé praxi, kterou jsem na této OSSZ prováděla, při provádění rozhovorů s respondenty, znám tuto skutečnost i ze své profese a jsem přesvědčena, že přispívá k zlepšování administrace systému.

Otázka 10 - Popište, prosím, některé základní problémy, se kterými se při vyřizování agendy pojistného setkáváte z hlediska jejich pochopitelnosti a proveditelnosti.

Obě skupiny respondentů zaměstnavatelů se v odpovědích na tuto otázku v podstatě odvolávaly na konstatování, která byla uvedena pod otázkou č. 9. Protože problematice nerozumí, nekomentují ani základní problémy. Odkazují na jednání buď se svojí mzdovou účetní, nebo na svoji účetní firmu.

Shodně se obě skupiny vyjadřují k problémům v otázce náhrady mzdy za prvních 14 dnů pracovní neschopnosti. Požadují odpovědi na tuto problematiku po pracovnících OSSZ.

Všichni zaměstnavatelé, kteří byli součástí průzkumu a byli současně osobami samostatně výdělečně činnými, v rámci této otázky popsali problémy se svým pojištěním jako OSVČ, které je pro ně složité, málo pochopitelné, nedokáží samostatně

využívat kategorie tohoto problému jako je volba vyměřovacího základu, placení nemocenského pojištění apod. Neznají vazbu mezi placením pojistného a případným plněním v oblasti důchodových dávek a nemocenského pojištění.

V podstatě všichni specifikovali problémy tak, jak jsou uvedeny v odpovědích na otázku č. 2, která je uvedena výše v textu.

Otázka 11 - Pokuste se, prosím, zhodnotit v procentech, do jaké míry jste obeznámeni s problematikou pojištění OSVČ v oblasti důchodového i nemocenského pojištění a zda jste schopni tuto problematiku řešit bez specializované účetní firmy či daňového poradce.

Respondenti odpověděli, že mají pouze základní informace a znalosti o povinnostech a vazbách v pojištění OSVČ. Jejich styl chápání bylo možno z odpovědí vyspecifikovat takto:“pojištění je potřeba hlídat, řešit, jinak to stojí velké peníze, pokuty.....“ atd. a OSSZ provádí kontroly a vymáhá plnění povinností, proto tento problém svěřují plně do kompetence svých účetních firem a daňových poradců, včetně rozhodování o výši vyměřovacího základu. V podstatě uvádějí, že nepřemýšlí o tom, jaká bude budoucí vazba na výši dávek.

Respondenti přiznávají, že jednak díky složitosti agendy a jednak proto, že mají jiné starosti v podnikání, do problematiky nepronikli a nejsou tudíž schopni sami hodnotit, kolik toho ví a kolik ne.

Při snaze po kvantifikaci, kterou jsem na ně vyvíjela při rozhovoru, nakonec uvedli, že v rozsahu 20 – 40 % snad jsou orientovaní, ale to jen v základních povinnostech, nikoli v detailech a provádění.

Shodně se vyjadřovali k nepochopitelnosti nového systému, kdy zálohy na pojistné musí být placeny v naprosto přesné částce, proč jsou jim některé drobné přeplatky složitě vráceny, když je chtějí „na správu nechat“ do dalšího období apod.

Otázka 12 - Dokážete se orientovat ve vazbě mezi výší pojistného a výší dávek nemocenského a důchodového pojištění?

Z velmi různorodých odpovědí všech respondentů bylo možno shrnout následující poznatky zaměstnavatelů:

- nedokáží se samostatně orientovat v této vazbě, ale tato vazba je zajímavá;
- pro zjednodušení si nechali buď od mzdové účetní nebo specializované účetní firmy předložit odpovědi na otázku typu – když budu platit určitou částku, jak se mi to promítne v důchodu;
- ve vazbě na nový systém, kde prvních 14 dnů hradí zaměstnavatel náhradu mzdy, se zajímají o to, kolik je stojí tato náhrada mzdy a jakou úsporu dosáhli na snížení procenta, které odvádí na pojistné na sociální zabezpečení;
- pod již zmiňovanými informacemi v předešlých otázkách se zajímají o placení pojistného na nemocenské pojištění OSVČ a sice jak platit průběžně malé pojistné, získat dobu pojištění, při sociální události pak účelově doplatit, aby získali maximální dávky;
- při provádění rozhovorů jsem zaznamenala snahu nebo uvažování o tom, že únik do těchto dávek nemocenského pojištění by mohl být pro některé variantou k nezaměstnanosti nebo variantou jak získat v rámci povinné široké solidarity všech pojištěnců pro sebe maximální „zisk“ na dávkách nemocenského pojištění.

Na základě uvedené diskuse v oblasti zejména srozumitelnosti problematiky pojistného jsem dospěla k závěru, že je žádoucí podrobit dalšímu výzkumu tyto hypotézy:

Hypotéza 1: Systém sociálního pojištění je nepřiměřeně složitý v detailech provádění jak u „zaměstnanců“, tak u OSVČ a neopodstatněně stanoví rozdíly v pojistných principech mezi skupinou zaměstnanců a OSVČ.

Hypotéza 2: Více než 80 % všech osob samostatně výdělečně činných není schopno se znalostí věci se ve složitém systému rozhodovat v oblasti svého pojištění

Předmětem zkoumání nebyla přímo otázka ekvivalentnosti systému mezi placením pojistného a vyplácenými dávkami důchodového pojištění, potvrdilo můj názor na nedostatečnou ekvivalentnost výše pojistného s výší dávek i rozhodnutí Ústavního soudu ČR, které zjednodušeně řečeno zrušilo do budoucna ustanovení, které nadměrným způsobem redukuje vyměřovací základ, ze kterého bylo placeno pojistné na důchodové pojištění na redukováný vyměřovací základ, ze kterého se počítá důchod. že Ústavní soud ČR napadl stav, kdy pojistné je placeno ze 100 % mzdy, pro výpočet důchodu se v nejvyšším příjmovém pásmu počítá pouze 10 % tohoto vyměřovacího základu. Míra této ekvivalence byla napadnuta a je uvedena i v odkazu na teoretickou publikaci uvedenou pod odkazem (6).

6 Závěr

Hlavní cíl práce, kterým bylo zjistit, popsat a analyzovat problémy, které se vyskytují v pochopitelnosti stávající právní úpravy pojistného na sociální zabezpečení u poplatníků a plátců pojistného v základních skupinách a sice ve skupině „zaměstnanců“, zaměstnavatelů a osob samostatně výdělečně činných, v jejím praktickém provádění, se podařilo na základě provedeného výzkumu splnit. S ohledem na to, že byly zjištěny poměrně závažné nedostatky systému, je potřeba upozornit na možnou chybu, která může být způsobena tím, že výzkum byl zaměřen do jedné konkrétní správy sociálního zabezpečení. Nicméně zjištění dávají podnět k tomu, aby stanovené návrhy byly podrobeny zkoumání v rámci širšího okruhu jak správ sociálního zabezpečení, tak většího rozsahu respondentů.

Rovněž stanovené dílčí cíle se v rámci plnění hlavního cíle podařilo naplnit. V rámci těchto dílčích cílů bylo ve vazbě na hlavní cíl potvrzeno, že srozumitelnost systému je u mnoha subjektů problematická a není plně zřejmá vazba mezi pojistným a výstupy, tj. dávkami důchodového a nemocenského pojištění.

Výzkum nebyl zaměřen na otázku technologie zpracování a administrování systému pojistného na sociální zabezpečení, ale na to, jak tento systém působí v roli aktivně využívaného nástroje v rukou osob samostatně výdělečně činných a zaměstnavatelů.

Z výsledků výzkumu vyplynula potřeba podrobit šetření následující hypotézy:

Hypotéza 1: Systém sociálního pojištění je nepřiměřeně složitý v detailech provádění jak u „zaměstnanců“, tak u OSVČ a neopodstatněně stanoví rozdíly v pojistných principech mezi skupinou zaměstnanců a OSVČ.

Hypotéza 2: Více než 80 % všech osob samostatně výdělečně činných není schopno se znalostí věci se ve složitém systému rozhodovat v oblasti svého pojištění

Ve vazbě na zjištěné skutečnosti předkládám následující návrhy:

1. zvážit odstranění různých výjimek ze systému pojistného na sociální zabezpečení v oblasti pojištění zaměstnanců /např. důchodové pojištění společníků společností s ručením omezeným/ které nemají z hlediska fiskálních dopadů rozhodující vliv do financování, systém však znepráhledňují a prodražují tak jeho administraci a využitelnost;
2. podrobit systém pojištění OSVČ širšímu zkoumání na rozsáhlejší vzorku respondentů. Tento systém s ohledem na poměrně paušální kritiku všech respondentů na srozumitelnost a využitelnost zásadně zjednodušit tak, aby se stal jednoduchým a lépe využitelným nástrojem v rukou OSVČ a aby lépe vyjadřoval vazbu mezi platbami pojistného a vyplácenými dávkami;
3. zvážit jednodušší a benevolentnější systém stanovení záloh na pojistné i pojistného tak, aby volbě vyměřovacího základu a jejím dopadům rozuměla převážná část osob samostatně výdělečně činných. Navrhují stanovit minimální zálohy např. ve vazbě na výši daňového základu, případně další pásma zvyšování těchto záloh. S ohledem na daňovou neuznatelnost pojistného i záloh na pojistné nehrozí nebezpečí manipulace a spekulace s platbami pro ovlivňování výše daně;
4. zvážit možnost demontáže „superhrubé mzdy“ ze systému a nahradit ji opět sjednoceným vyměřovacím základem, ze kterého se počítalo pojistné na sociální zabezpečení i daně z příjmů tak, aby se administrace i pochopitelnost zjednodušila;

5. zvážit oprávněnost rozdílů v ekvivalenci, která je založena v rozdílném vyměřovacím základu pro placení pojistného u „zaměstnanců“ a OSVČ. Z hlediska pojistného principu je zřejmé, že s ohledem na zákonem stanovenou povinnou solidaritu pojištěnců není důvod v pojištění dělat rozdíly;
6. přesunout podporu podnikání, s ohledem na předchozí doporučení, která je schována v nižším vyměřovacím základu OSVČ, do oblasti daní nebo dotací apod. tak, aby pojistný princip byl skutečně zachován a podpora podnikání byla jasně zřejmá a jasně daná v systému daní a dotací a byla tak průhledná a zřetelná;
7. prohloubit ekvivalenci v systému pojištění. Pokud je povinně nařízená míra solidarity zákonem, je spravedlivé požadovat i stejnou účast jednotlivých subjektů na této solidaritě zejména v případech, kdy se jedná o povinný průběžný systém financování;
8. zamezit možnosti účelového ovlivňování vyměřovacího základu pro nemocenské pojištění OSVČ. Stávající systém dává možnost za velmi nízkou platbu 56 Kč si udržovat dobu pojištění a teprve v případě sociální události, která bude mít za následek předpokládanou např. dlouhodobou pracovní neschopnost, tento vyměřovací základ účelově zvýšit;
9. výrazněji sblížit cenu práce zaměstnance s cenou práce „na fakturu“ tak, aby byl v maximální míře eliminován „Švarc systém“ právě s ohledem na nerovné postavení těchto subjektů v systému sociálního pojištění.

Bakalářská práce na téma pojistného na sociální zabezpečení, přinesla další pohled na praktické provádění a realizaci zákonů v praxi. Poukazuje na to, do jaké míry

jsou s její „pochopitelností“ a srozumitelností vyrovnání plátců pojistného a jak ji ve skutečnosti využívají pro rozhodování.

Výsledky práce mohou dát podnět k bližšímu zkoumání této problematiky v rámci širšího souboru, protože šetření uvnitř jedné správy sociálního zabezpečení mohlo být zkresleno výklady tamních odborných pracovníků. Současně se mohl projevit dlouhodobý vliv, jakým způsobem OSSZ působí na plátce pojistného. Tento fakt před započítím práce nebyl předpokládán, projevil se až v průběhu šetření a z odpovědí na otázky, kdy bylo možno z téměř shodných odpovědí uvažovat o dvou variantách. Buď tomu tak skutečně v celé republice je, nebo se projevil právě dílčí místní přístup pracovníků a plátců v tomto jednom okrese.

Využití je vhodné i jako určitá zpětná vazba při dalším vývoji systému pro subjekty, které na tento vývoj mají vliv.

7 Seznam použité literatury

1. DOWS, CH. J. – STROHMANN, R. Providing Fair Pensions Efficiently. In *Risk, Insurance and Welfare: The Changing Balance Between Public and Private Protection*. London: Association of British Insurers, 1995. s. 57. ISBN 0-9525762-01.
2. FETTER, R. W. *Využíváte švarc systém? Hrozí vám pokuta až 300 000 Kč* [online]. 31. 3. 2010 [cit. 10. 4. 2010]. Dostupné z <<http://www.mesec.cz/clanky/vyuzivate-svarc-system-hrozi-vam-pokuta-az-300-000-kc/>>
3. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
4. KAHOUN, V. et al. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha: Triton, 2009. 445 s. ISBN 978-80-7387-346-2.
5. KREBS, V. a kol. *Solidarita a ekvivalence v sociálních systémech*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009. 178 s. ISBN 978-807416-044-8.
6. MICHÁLKOVÁ, B. Hodnocení nového zákona o nemocenském pojištění z pohledu naplnění některých jeho cílů. *Fórum sociální politiky*, 2010, roč. 4, č. 2, s. 19-22. ISSN 1802-5854.
7. *Program Účto 2009* [počítačový program]. 2009 [cit. 10. 4. 2010]. Dostupné z <www.ucto2000.cz>.

8. *Program Stereo* [počítačový program]. Ver. 18. [cit. 10. 4. 2010]. Dostupné z <<http://www.jezeksw.cz/stereo/>>
9. Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 461/1991 Sb., o sjednání Úmluvy o minimální normě sociálního zabezpečení (č. 102). *Sbírka zákonů České republiky*, 1991, částka 89, s. 2177-2191. ISSN 1211-1244.
10. TRÖSTER, P. et al. *Právo sociálního zabezpečení*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005. 348 s. ISBN 80-7179-856-8.
11. TYLEY, J. *Butterworth's UK Tax Guide 1992-93*. London: Butterworth's, 1992. ISBN 978-0-4060087-32.
12. VOSTATEK, J. *Sociální a soukromé pojištění*. 1. vyd. Praha: CODEX Bohemia, 2000. 601 s. ISBN 80-85963-21-3.
13. WEBEROVÁ, J. *Pojistné sociálního zabezpečení v kontextu časového vývoje* [online]. [cit. 15. 4. 2010]. Dostupné z <http://kvf.vse.cz/storage/1239811721_sb_weberova.pdf>.
14. Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů. *Sbírka zákonů České republiky*, 1991, částka 111, s. 2890-2919. ISSN 1211-1244.
15. Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů. *Sbírka zákonů České republiky*, 1992, částka 117, s. 3473-3491. ISSN 1211-1244.

16. Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů. *Sbírka zákonů České republiky*, 1992, částka 118, s. 3521-3528. ISSN 1211-1244.
17. Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. *Sbírka zákonů České republiky*, 1995, částka 41, s. 1986-2011. ISSN 1211-1244.
18. Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů. *Sbírka zákonů České republiky*, 2006, částka 64, s. 2330-2392. ISSN 1211-1244.
19. ŽENÍŠKOVÁ, M. *Pojistné na sociální zabezpečení zaměstnavatelů, zaměstnanců, OSVČ, dobrovolně důchodově pojištěných s komentářem a příklady k 1. 1. 2009*. 1. vyd. Olomouc: ANAG, 2009. 136 s. ISBN 978-80-7263-508-5.
20. ŽENÍŠKOVÁ, M. – PŘIB, J. *Zákon o nemocenském pojištění s komentářem a příklady od 1. 1. 2009*. 2. vyd. Olomouc: ANAG, 2008. 255 s. ISBN 978-80-7263-488-0.

8 Klíčová slova

- osoba samostatně výdělečně činná
- plátce pojistného
- pojistné na sociální zabezpečení
- pojištění OSVČ
- poplatník pojistného
- zaměstnanec
- zaměstnavatel

9 Přílohy

Příloha č. 1 – Otázky pro zaměstnance OSSZ Strakonice

Příloha č. 2 – Otázky pro zaměstnavatele a OSVČ

Příloha č. 1

Otázky pro zaměstnance OSSZ Strakonice

Otázka č. 1 : Jaký je Váš osobní názor na stávající právní úpravu stanovení a placení pojistného na sociální zabezpečení z hlediska její pochopitelnosti a složitosti?

Otázka č. 2 : Popište, prosím, některé základní problémy, se kterými se ve styku s klientem setkáváte z hlediska pochopitelnosti i praktického provádění agendy pojistného.

Otázka č. 3 : Pokuste se, prosím, kvantifikovat v procentech, do jaké míry jsou osoby samostatně výdělečně činné orientované v problematice svého důchodového a nemocenského pojištění a jak jsou schopny samostatným rozhodováním např. zvolit vyměřovací základ či činit další rozhodnutí, která zákon o pojištění OSVČ předpokládá.

Otázka č. 4 : Dochází dle Vašeho názoru – kvantifikujte četnost v procentech – k účelovému ovlivňování výše vyměřovacího základu z důvodu získání vysokých dávek nemocenského pojištění?

Otázka č. 5 : Do jaké míry má rozdílná výše vyměřovacích základů mezi OSVČ a zaměstnanci vliv na využívání tzv. Švarc systému. Kvantifikujte, prosím, trend a snahy, kdy k obcházení zákona dochází?

Otázka č. 6 : Kolik znáte případů, kdy došlo v rámci kontrolních mechanismů k vyhledání problematiky „Švarc systému“, jak byly řešeny?

Otázka č. 7 : Kolik znáte případů, kdy bylo zjištěno zneužívání dohod o provedení práce k obcházení vyměřovacího základu, ze kterého se platí pojistné?

Otázka č. 8 : Do jaké míry je vhodný stávající systém splatnosti pojistného, kdy je splatnost stanovena do 20. dne následujícího měsíce i v případech, že tak lze zásadně ovlivnit výši vyměřovacího základu až poté, co došlo k určité sociální události, např. úrazu s pracovní neschopností apod.?

Otázky pro zaměstnavatele a OSVČ

Otázka č. 9 : Jaký je Váš názor na stávající právní úpravu stanovení a placení pojistného na sociální zabezpečení z hlediska pochopitelnosti a složitosti – otázka se kryje s otázkou č. 1?

Otázka č. 10: Popište, prosím, některé základní problémy, se kterými se při vyřizování agendy pojistného setkáváte z hlediska jejich pochopitelnosti a proveditelnosti.

Otázka č. 11 : Pokuste se, prosím, zhodnotit v procentech, do jaké míry jste obeznámen s problematikou pojištění OSVČ v oblasti důchodového i nemocenského pojištění a zda jste schopni tuto problematiku řešit bez specializované účetní firmy či daňového poradce.

Otázka č. 12 : Dokážete se orientovat ve vazbě mezi výší pojistného a výší dávek nemocenského a důchodového pojištění?